

Ankara Üniversitesi

SBF Dergisi,

Cilt 72, No. 4, 2017, s. 1047 - 1080

BAKANLAR KURULU LİSTESİNİN CUMHURBAŞKANINCA REDDİ: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ ÖRNEĞİ (14 Mayıs 1972)*

Öğr. Gör. Dr. Kaan Gaytancıoğlu

Namık Kemal Üniversitesi

Saray Meslek Yüksekokulu

ORCID: 0000-0002-7372-7521

Öz

12 Mart 1971 Muhtırası sonucu istifa eden Süleyman Demirel hükümeti yerine, Ordu'nun isteği üzerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Nihat Erim başkanlığında, çoğunluğu teknokratlardan oluşan bir hükümet görev yapmaya başlamıştır. Teknokratlar hükümeti bunalımı azaltamayınca, Erim, 16 Nisan 1972'de ikinci kez istifa etmiştir. Ardından Sunay, hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir. Ürgüplü'nün 1965'te, Dördüncü Koalisyonun Başbakanı olarak ülkeyi selamete seçimlere götürmesi; destek görmesini beraberinde getirmiştir. Ürgüplü, mecliste grubu bulunan dört partiden de bakan almak şeklinde bir reform hükümeti kurmak için temaslara başlamış; güçlükleri aşmak için görüşmeler gerçekleştirmiş ve bir mektup diplomasisi yürüterek, dört partiyi hükümete bakan verme hususunda ikna edebilmiştir. Ancak arz ettiği hükümet, Ordu'nun yönlendirmesiyle Sunay tarafından reddedilmiş; bunun üzerine Ürgüplü istifa etmiş; hükümet kurma görevi Ferit Melen'e verilmiştir. Melen, selefi Ürgüplü'nün, önceden çözdüğü uyuşmazlıkların ışığında hükümeti kısa zamanda kurmuş ve hükümet, meclisten güvenoyu almıştır. Makale, Ürgüplü'nün, 29 Nisan-14 Mayıs 1972 arasında hükümeti kurmak için görev alışı, temaslama, karşılaştığı güçlükleri, yürüttüğü mektup diplomasisini, hükümeti tesis etmesini ve listesinin reddedilmesinin ertesinde istifa etmesini konu edinmektedir.

Anahtar Sözcükler: Suat Hayri Ürgüplü, Bakanlar Kurulu Listesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, Erken Seçim, Reform

The Rejection of the List of the Ministers Council by the President: Suat Hayri Ürgüplü Cabinet Example (14 May 1972)

Abstract

Upon the request of the Turkish army, in Suleyman Demirel Government's stead, which had resigned as a result of the "Memorandum" on 12 March 1971, a government under the premiership of Nihat Erim that consisted a group of technocrats was formed. Erim resigned for the second time on April 16, 1972, as he failed to resolve the crisis through requested reforms. Then President Sunay gave the task of forming a government, to the quota senator Suat Hayri Ürgüplü. Because Ürgüplü, as the Prime Minister of the fourth coalition government of Turkey, had been successful in leading the country until the elections of 1965 without any major problems, his assignment met with widespread support. After several meetings and well-conducted correspondence diplomacy, he persuaded all four parties that were represented at the parliament to appoint a minister for the government. However, the cabinet he offered was rejected by the President Sunay, who was acting under the influence of the army. In response, Ürgüplü resigned. His successor, Ferit Melen, rather easily managed to form a government thanks to the Ürgüplü's previous efforts in overcoming many difficulties on the way. This article narrates Ürgüplü's attempt at building a cabinet between April 29 and May 14, his communication with other actors in the system, the difficulties he faced, his diplomacy carried out through correspondence and his resignation after the rejection of the list he presented.

Keywords: Suat Hayri Ürgüplü, Cabinet List, Memorandum of March 12, 1971, Early Election, Reform

* Makale geliş tarihi: 15.01.2016

Makale kabul tarihi: 22.07.2016

Bakanlar Kurulu Listesinin Cumhurbaşkanıca Reddi: Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Örneği (14 Mayıs 1972)

Giriş

Demokratik devletler, “*insanların kendi kaderini tayin etme özgürlüklerini yaşayabilmeleri adına azami fırsatlar sunmaktadırlar*” (Dahl, 2010: 64). Bu esasla yönetilen ülkelerde, düzenli aralıklarla yapılan seçimler neticesinde, halkın belirlediği temsilcilerin yasama ve yürütmeyi üstlenmesi, genel geçer bir kuraldır. Dolayısıyla, seçilmişlerden oluşması beklenen hükümete, görev süresi esnasında yapılan anti-demokratik müdahalelerin kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak iktidarın, muhalefetle ortak paydada buluşabilme kültürünün bir türlü gelişmediği, çoğunluğun, kendinden olmayanlara tahammül etmekte zorlandığı Türk siyasal yaşamında, halkın oyuyla tayin edilmiş hükümetler, üç kez, demokratik teamüllere aykırı bir şekilde görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Bunların ilki 27 Mayıs 1960’ta yaşanmış; ardından 12 Mart 1971 Muhtırası gelmiş; nihayetinde 12 Eylül 1980 askeri darbesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, siyasal yaşamın temeli olması için yoğun çaba gösterilen, çok partili demokratik sistem, bu üç anti-demokratik kesinti ile sekteye uğratılmıştır. Makale, 12 Mart 1971 Muhtırası’nın sonuçlarını ve sonrasında yaşanan gelişmeleri de içermekte olduğundan, öncelikle söz konusu müdahale hakkında genel bilgiler sunulması fayda sağlayacaktır.

27 Mayıs 1960’ta, “kardeş kavgalarını önlemek” ve “demokrasiyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak” amacıyla yönetime el koyduğunu duyuran Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Demokrat Parti (DP) hükümetini görevden uzaklaştırdı. Ancak müdahaleyi yapanlar tam bir fikir birliği içinde değildi. Bu durum gelecekteki bunalımların erken bir göstergesi niteliğindedir. Eric Jan Zürcher, “yönetime el koyan Millî Birlik Komitesi’nin kendi içinde yaşadığı ve on dört üyesinin yurt dışı görevlere atanarak tasfiye edilmesi ile sonuçlanan bu fikir ayrılıklarını, Türkiye’de daha önceki yıllardan farklı sosyo-ekonomik süreçler yaşanmaya başlayacağının işareti şeklinde yorumlamaktaydı (Zürcher, 2007: 356).

Müdahale sonrası “yeni sürece yön veren en temel belge anayasaydı (Aydın, 2010: 11). 1961 Anayasası, Suna Kili (2007: 260)’nin sözleriyle, “tüm içeriğiyle yön verici, ilerici, itici, çağdaş toplumu yaratmaya yönelik, Atatürkçü, Türk devriminin gelişmesini sağlayıcı ve tüm bu konularda devleti görevli kılan bir yapı” arz etmekteydi. Buna karşılık 1961 Anayasasının beraberinde getirdiği düşünülen görece özgürlük ortamı, gelenekçi-liberaller ile devletçi-seçkincilerin görüşlerine göre solun yükselişine aracılık etmekteydi.

Anayasanın sağlamış olduğu haklar doğrultusunda yeni fikirler ortaya atılıyor, tartışmalar geniş kitlelere yayılıyor ve dünyada başlayan özgürlük yanlısı eylemler, Türkiye’deki gençleri de siyasetin içine itiyordu. Doğal olarak devrim özlemini sol eğilimli gruplar dile getiriyor, özgürlükleri meydanlarda savunuyor ve gençlik nezdinde karşılık buluyorlardı. Buna karşılık solun yükselişi, sağ cenah tarafından Komünizm tehdidine ve Sovyet etkisine bağlanıyor ve verilen tepkiler neticesinde ülkede şiddet içerikli olaylar artıyordu. Hükümet tarafından suç, sola ve solculara bu ortamı sağladığı düşünülen 1961 Anayasası’na atılıyordu. Bu suçlamalar, 1969 genel seçimleri sonrasında kurulan Demirel hükümetinin, “mevcut anayasayla terör olaylarının engellenemeyeceği” beyanatlarıyla birleşti. Ordu da gelişmeleri yakından izliyor, sağ görüşe benzer şekilde kendisi de solun yükselişinden tedirginlik duyuyor, fakat Demirel hükümetinin ülke içinde komünizmle mücadelede başarılı olmadığına inanıyordu. Tüm bunlara ilaveten Milli Demokratik Devrim¹ (MDD) grubunun, 9 Mart 1971’de gerçekleştirmeyi planladığı bir darbe iddiası da ortaya atılınca, 12 Mart 1971’de TSK, Demirel hükümetine muhtıra verdi ve muhtemelen solu tırpanlamayı uhdesine aldı. Muhtıra sonrası Demirel istifa etti (Milliyet, 13 Mart 1971: 1).²

1 Mihri Belli’nin öncülüğünü yaptığı devrim stratejisi, MDD tezine göre, Türkiye’de gerçekleşecek bir devrimin gayesi, milli birlik içinde Türk ulusunun bağımsızlığını temin etmek, gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmaktır. Böyle bir devrim, küçük ve milli burjuvazi, proletarya ile asker-sivil aydın zümrenin (ordu ve bürokrasi) işbirliğiyle gerçekleşecektir (Heper, 2006: 362). Belli’nin siyasal yaşamını anlatan bir belgesel için bkz. Fotos Lamprinos (Yönetmen) (2008), *Mihri Belli: Kapetan Kemal Yoldaş* (Asi Film). Ayrıca MDD’nin bir diğer önemli ismi Doğan Avcıoğlu idi. Sosyalizmi, Atatürk ilkelerinin en doğal neticesi ve devamı olarak gören Avcıoğlu (1965: 8-9), Türkiye’nin geleceği adına “halkçı, devrimci, devletçi ve milliyetçi bir kalkınma yolunu” önermekteydi. Bu görüşlerin, gelenekçi-liberaller ile devletçi-seçkincileri şiddetli bir şekilde kaygılandığı ileri sürülebilir.

2 Ayşegül Komsuoğlu (2008: 170)’nun ifadesiyle bu istifa, “*Demirel’in siyasal liderliğini dayandırdığı en önemli ayaklardan biri olan demokrasiye karşı yapılan müdahalelere tepki göstermenin en açık dışavurumlarından birini*” taşımaktaydı.

12 Mart Muhtırası'nı imzalayanlar, ülkedeki şiddetin önlenmesi ve gereken reformların yapılması çağrısında bulunmaktaydı (Milliyet, 13 Mart 1971: 1). TSK, Süleyman Demirel hükümetini, Türkiye'deki "şiddet, kardeş kavgası ve sosyo-ekonomik huzursuzluk" nedeniyle sorumlu tutmaktaydı. Muhtıra, parlamento ve hükümetin, halkın Atatürk tarafından belirlenen "çağdaş medeniyetler seviyesine erişme" yolunda, umutlarını kaybetmesine sebep olduğunu da ortaya koymaktaydı (Heper, 2010: 171). Ordu'ya göre çözüm, demokratik ve Kemalist ilkelerden taviz vermeyecek yeni bir kabinenin kurulup, reform yasalarını çıkarması olarak gösterilmekteydi (Ahmad, 2007a: 165).

Müdahalenin yapılmasında aslında en önemli etkenin, Ordu'nun, Demirel hükümetine duyduğu memnuniyetsizlikten ziyade, sol görüşe sahip yüksek rütbeli subayların da içinde bulunduğu MDD grubunun, 9 Mart 1971'de gerçekleştirmeyi planladığı bir darbeyi önlemekten kaynaklandığı ileri sürülür (Zürcher, 2014: 189; Akşin, 2004: 248; Karpat, 2012: 203). Yine aynı görüşler doğrultusunda, sonraki iki yıl süresince, böyle bir tehdidin bertaraf edilmesi adına, Ordu ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) sıkıyönetim uygulayarak solu "amansızca cezalandırmak" yolunu seçmiştir (Zürcher, 2014: 189). Faruk Ataay (2007: 61) da, 12 Mart yönetiminin, "güdümlü" bir demokrasi kurma gayesiyle, bir yandan demokratik hakların kısıtlanması, bir yandan sosyalist solun ezilmesi, diğer taraftan da CHP'nin soldan uzaklaştırılıp yeniden bir "merkez partisi" haline getirilmesi için çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Solun tasfiyesi için yapılan bu "örtülü işbirliğine" sağ görüşlü siyasal partilerin ve bu partilerin adeta yarı-resmi yayın organlarının da destek verdiği, sadece bu makalede ele alınan on altı günlük süre incelendiğinde bile anlaşılabilir.

27 Mayıs 1960'takinin aksine, bu sefer parlamento kapatılmamış, siyasi partilerin çalışması engellenmemiş, parti yöneticileri tutuklanmamış ve hükümet idaresine fiilen el konulmamıştır. Hikmet Özdemir'in deyişiyle, "TSK, sorunların çözümünü yine aynı parlamentonun içinde aramıştır" (Özdemir, 2005: 262). Özdemir'in bu tespiti, müdahalenin Demirel hükümetine değil de yukarıda bahsi geçen MDD grubuna ve sola karşı yapıldığı savlarını güçlendirmektedir.

Muhtıranın yerinde olup olmadığı hususu çok tartışılmıştır. Ergun Özbudun (2003: 40)'un düşüncesi doğrultusunda 12 Mart, "merkezi bürokratik elit ile seçimsel çoğunluğa hükmetmeye devam eden çevre güçler arasındaki eski bölünmeyi" ortaya koymaktaydı ve demokrasiyle örtüşmemekteydi. Özbudun gibi Neşe Sarıdoğan (2004: 39) da "Ordu, kendi iradesini, seçilmişlere dayatmıştır" ifadesini kullanarak, 12 Mart'ı anti-demokratik olarak nitelendirmekteydi. Özbudun ve Sarıdoğan'a karşılık, müdahale, Bahri Savcı ve Bülent Nuri Esen tarafından hukuka uygun bulunmuştu (Milliyet, 15 Mart 1971: 1).

Demirel'in istifasının ardından, TSK'nın istediği "demokratik ve Atatürkçü" hükümetin kurulması gündeme gelmiştir. Ancak TSK'nın böyle bir anayasal gücü olmadığından, hukuki anlamda yeni hükümette belirleyici rol, dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından üstlenilmeliydi. Çünkü 1961 Anayasası'nın 102'nci maddesi, cumhurbaşkanına, devletin başı olarak, yeni bir hükümetin kurulması adına, yürütme ile ilgili görev ve yetkiler yüklemekteydi. Bu yüzden de Sunay'ın, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) içinden bir milletvekilini veya senatörü başbakan adayı olarak görevlendirmesi gerekmekteydi (Kili ve Gözübüyük, 1985: 201).

Sunay bu kritik dönemde, başbakanı atarken tamamen serbest değildi. Çünkü atama sonrasında, seçilmişlerin onayı gerekliydi. Bu yüzden başbakan olarak atanan kişinin, meclisten güvenoyu alabilecek güce sahip olması, daha doğrusu oyların çoğunluğu şahsında toplaması önemliydi (Armağan, 1980: 67). Parlamenter sistemin geleneklerine göre, Cumhurbaşkanı'nın mecliste çoğunluğu olan partinin başkanını, başbakan olarak ataması genel kabul görmekteydi. Fakat yeni hükümetin partiler üstü bir nitelik arz etmesi uygun görüldü ve Sunay, parlamenter demokrasinin gereklerini göz ardı ederek, Ordu'nun da yönlendirmesiyle olacak ki, partisinden istifa ederek bağımsız kalan bir milletvekilinden yana tercihini kullanmış ve CHP'den istifa eden/ettirilen Nihat Erim başbakan olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk teknokratlar kabinesini kurdu. Özdemir (2005: 262)'e göre, Muhtıracı Generaller, "*tarafsız başbakanın başkanlığında AP ve CHP'nin temsil edildiği teknokratlar hükümetinin, ülkenin temel sorunlarını çözebileceğine inanmaktaydı*".

Erim, ilk dönem başbakanlığında (26 Mart 1971 - 03 Aralık 1971), kabinesindeki 27 üyeden 14'ünü, 1961 Anayasasının 102'nci maddesinin kendisine vermiş olduğu yetkiyle, "*milletvekili olma niteliği olup da milletvekili olmayanlardan*" belirlemiştir. Sina Akşin (2004: 248)'e göre, "*Erim'in bakanlarından 11 tanesi 'beyin takımı' idi ve bu isimler reformları gerçekleştirecekti. Erim de reformları meclisten geçirebilmek için çoğunluktaki sağ partileri memnun edebilmek adına anayasal özgürlükleri kırıp, solu bastırmaya yönelecekti*".³ Birinci Erim Hükümeti, Sunay tarafından uygun görülmüş ve Bakanlar Kurulu, 1961 Anayasası'nın 103'üncü maddesi uyarınca, güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Birinci Erim hükümeti, Kongar'ın ifadesiyle "devlet şiddetini" başlatarak, "tüm sol düşünceleri cezalandırmaya, bastırmaya ve ezmeye çalıştı. Bu sindirme, birbirleriyle tamamen ters olan sol fikirler arasında bile fark gözetilmeden gerçekleşti". Kongar'a göre bu durum

3 1961 Anayasası'nda dikkat çeken bir nokta, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak, parlamento üyesi olmayan kimselerin de bakan olabilmesidir (Armağan, 1979: 67).

“geleneççi-liberallerin her türlü sol görüşü, komünizm ile eş görmesinden” kaynaklanmaktaydı ve ayrıca Ordu da solun her türlü fraksiyonuna karşıydı (Kongar, 2010: 174). Bu yüzden solun sindirilmesi karşısında Ordu ve AP arasında örtülü bir işbirliği gözlemleniyordu. AP, özgürlüklerin sınırlandırılması hususunda anayasa değişikliklerine destek verirken Erim hükümetinin bundan öteye gitmesine izin vermiyor, reformlara engel oluyor ve tekrar iktidara gelmek için demokratik teamülleri öne çıkarıyordu. Çünkü AP'nin istediği olmuş, iktidarken kırpamadığı hak ve özgürlükleri, partiler üstü yapıyla ve Ordu dayatmasıyla sınırlandırmaktaydı. Bunun dışında Erim'e destek vermediği için, reformların icrası ve kargaşa ortamının bastırılması hususunda, hükümetin başarısız olmasına sebep oldu. Sonuçta 11'ler istifa etmiş ve Sunay, Erim'i ikinci kez hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Fakat ikinci Erim hükümeti de, anayasal özgürlükleri yok saymak ve sol ile mücadele etmekten başka bir şey yapmayınca, reformlar gecikmiş ve hükümet, tam da Demirel'in istediği şekilde yine zorda kalmıştır (Akşin, 2004: 249). Böylece Erim 17 Nisan 1972'de görevinden ikinci kez ayrılmıştır.⁴ Ardından yeni bir parlamentenin, hükümeti kurması icap etmiştir.

Türkiye'de hükümeti kurmakla görevlendirilen başbakanın, makul bir süre içinde bakanlarını belirleyerek, Bakanlar Kurulunu oluşturması ve Cumhurbaşkanının atamasına sunması gerekmektedir. Başbakanın teşkil edeceği bakanlar kurulunun, “heyet olarak, birlik ve ahenk içinde çalışmaya mecbur” olduğu genel kabul görmektedir. Ayrıca bu “ahengi de Başbakan, yani onun takip edeceği politika temin edecek olup, bu sebeple Cumhurbaşkanı, Başbakanı tayin ederken, bu nokta bilhassa dikkate alınmaktadır” (Armağan, 1979: 63). Anayasada bir süre öngörülmemiş olmakla birlikte, Bakanlar Kurulu'nun 45 gün içinde kurulamaması, belli koşullar altında, Cumhurbaşkanının meclis seçiminin yenilenmesi kararını vermesini gerektirebilmektedir (Gözübüyük, 2000: 236-237). Başbakan, listesinin onaylanmasının ardından, Bakanlar Kurulu'nu idare etmeye başlamakta (Günday, 2004: 361), Bakanlar Kurulu ve Hükümet Programı, TBMM'den güvenoyu aldıktan sonra da Cumhurbaşkanının, başbakanı ya da başbakanın talebi olmadan bir bakanı görevden uzaklaştırması parlamenter sistemin gelenekleri ile bağdaşmamaktadır. Ancak hükümetin kurulması esnasında ve başbakanın listeyi sunmasından sonra, Cumhurbaşkanı'nın listeyi kısmen ya da tamamen onaylamaması gibi durumlarla karşılaşılabilir. Bu çerçevede listesi reddedilen bir başbakanın, teamüllere göre istifa etmesi gerekmektedir.

4 Erim, “*Günlüklerinde*”, Sunay'a iki mektup gönderdiğini; birinde, istifanın 17 Nisan 1972'de yürürlüğe gireceğini, diğerinde ise, eğer Sunay, “*yeni hükümet kuruluncaya kadar eskisi işine devam etsin*” diyecekse, kendisinin izinli sayılarak, Ferit Melen'i Başbakan Vekili tayin etmesini teklif ettiğini açıklamaktadır (Erim, 2005: 1026).

Başbakan tarafından seçilen kişinin, bakan olarak, devlet başkanı tarafından atanmaması durumunda, devlet başkanını zorlayacak bir hukuki mekanizmanın parlamenter demokrasilerde bulunmadığı görülmektedir (Gözler, 2001: 176-177). Bu nedenle, listesi onaylanmayan başbakanın istifa etmesinin olağan olduğunu; çünkü kriz çözümlensin ya da çözümlenmesin, bakan atayamayan, istediği kişilerle ülkeyi yönetemeyen başbakanın sorumluluk almasında bir yarar olmadığını altını çizmektedir. Gözler, demokratik mantığın, yetki kullanamayan kişinin sorumluluğu iade etmesini gerektirdiğine, yoksa sorumsuz olan devlet başkanının isteği doğrultusunda bakan ataması yapılacağına, bunun hem parlamenter hükümet sisteminden hem de demokrasiden bir sapma olacağına dikkat çekmektedir. Gözler (2001: 176-177), böyle durumlarda en doğru yöntemin, yeniden seçimlere gidilmesi ve halkın hakemliğine başvurulması olduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, teamülen 45 günlük süresi bulunan Suat Hayri Ürgüplü'nün, 29 Nisan-14 Mayıs 1972 arasında, hükümeti kurmak üzere memur edilişı, gerçekleştirdiği temaslar, karşılaştığı güçlükler, yürüttüğu mektup diplomasisi, hükümeti oluşturması ve listesinin reddedilmesi sonrasında istifası, makalenin inceleme noktalarını teşkil etmektedir.

Ürgüplü'nün istifasına neden olan olayların, yakın geçmişı ve süreç dâhilindeki gelişmeler kısaca şöyle özetlenebilir: Adalet Partisi (AP), 1969 genel seçimlerinden birinci parti olarak ve tek başına güvenoyu alabilecek şekilde ayrılmıştır. Bunun üzerine, AP, Demirel başbakanlığında bir hükümet kurmuş, ancak 12 Mart 1971 Muhtırası'yla birlikte, başbakan istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni hükümet arayışları, Erim'in göreve layık görülmesiyle son bulmuştur. Erim, iki kez hükümet kurmuş ancak reformların icrası ve bunalımın durdurulması hususunda muvaffak olamamıştır.

Bilhassa AP'li parlamenterler, iktidarın muhtıra yoluyla el değiştirmesine duydukları tepkiden dolayı, Erim hükümetlerine reformlar hususunda destek olmayarak, bunalımı derinleştirmişlerdir. Bunun üzerine başta AP olmak üzere, parlamentoda grubu bulunan diğer siyasal partilerin de, hükümette görev almalarının, ülkenin bekası adına gerekli olduğu düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. Bu hal çaresi, Ordu ve Sunay tarafından benimsenmiş olacak ki, Erim'den sonra kurulacak hükümete başkanlık edecek parlamenterin, böyle bir denge kurması istenmiştir. Bu yüzden 20 Şubat 1965'teki hükümet bunalımında, Cemal Gürsel tarafından kendisine görev verilen ve aldığı görevi başarıyla yerine getirdiği çoğunlukla kabul görmüş deneyimli siyasetçi, dönemin senatörü Ürgüplü'ye yeni hükümeti kurma görevi verilmiştir. Bu arada, istifa eden Erim, izin aldığı için, onun görevini üstlenen Başbakan Vekili

Ferit Melen'in, Ürgüplü hükümeti kurana kadar, ülkedeki idari ve ivedi işleri, "işgüder hükümet"⁵ (care taker government) modeli ile yürütmesi beklenmiştir.

Ürgüplü, parlamentoya dayalı bir "milli koalisyon" hükümeti kurma esnasında birtakım engel ve güçlüklerle karşılaşmıştır. İdealini, ülkeyi erken seçimlere götürecektir bir kabine değil de bir reform kabinesi kurmaktan yana belirlemiş, parti liderleriyle ve kanaat önderleriyle defalarca bir araya gelmiş, bakanların dağılımı ve ismi konusunda çeşitli mücadeleler vermiş, liderlerle bir mektup diplomasisi yürütmüş ve neticesinde partileri ikna edip destek alabilmiştir. Fakat hazırladığı bakanlar kurulu listesi Cumhurbaşkanı Sunay tarafından reddedilince, hükümeti kurma görevinden istifa etmiştir. Görev, bu sefer, dönemin Başbakan Vekili Ferit Melen'e verilmiş ve Melen "seçim" vaadiyle hükümeti kurabilmiştir. Melen, güvenoyu almasından sonra, Başbakanlığı, Naim Talu hükümetinin kurulmasına kadar devam ettirmiştir.

Makale, Cumhurbaşkanı'nın, hükümeti kurmak için kime görev verebileceğini, hükümeti kurma esnasında ortaya çıkabilecek sorunların ve oluşabilecek pazarlıkların neler olabileceğini, bakanlar kurulunu oluşturduktan sonra, Cumhurbaşkanı tarafından listesi onaylanmayan Başbakan'ın, teamüller gereği nasıl davranması gerektiğini, Türk siyasal yaşamında, "ilk defa yaşanmış bir olay" üzerinden değerlendirmeye çalışmaktadır. Çalışma, dönemin, siyasal ve toplumsal gelişmelerini de dikkate almakta, hükümetin kurulması öncesinde, kurulmasında ve reddedilmesi esnasında yaşanan özel durumları da ortaya koymaya gayret göstermektedir.

5 "Bakanlar Kurulu'nun görevi son bulmuşsa, Cumhurbaşkanı, yeni bir hükümetin kurulması için parlamento içinden bir milletvekilini ya da senatörü görevlendirmektedir. Ancak görevli parlamenter yeni hükümeti kurana kadar, mevcut Başbakan, Cumhurbaşkanının ricası ile görevine devam etmektedir. İzleyen günlerde hükümeti kurma görevini üstlenen parlamenter, Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanının onayına sunmaktadır. Yeni Bakanlar atanana kadar, eski Bakanlar Kurulu işleri yürütmektedir. Bu durum, devletin devamlılığı ve kamu hizmetlerinin sürekliliği ilkesinin bir gereğidir. Böyle bir uygulama olmadığı takdirde ülke hükümeteşiz kalabilir. Bu nedenle, yeni hükümet kuruluncaya kadar geçecek sürede eski hükümet sorumluluk üstlenir. Bu türden hükümetler 'işgüder hükümet' olarak tanımlanmaktadır. İşgüder hükümetlerin siyasal değil, ancak idari ve ivedi işleri görebileceği kabul edilmektedir. Böyle bir hükümet, parlamento güvenine dayanmadığından, önemli siyasal kararları almamalı, önemli makamlara atama yapmamalıdır. Başka bir deyişle, İşgüder Bakanlar Kurulu, 'günlük işleri', 'cari işleri' yürütmelidir" (Gözler, 2000; 573. Ayrıca bkz. Turhan, 1995: 298; Armağan, 1978: 61-62). Erim'in istifasının hemen ertesinde izin alması sonrasında Başbakan Vekili Melen, işgüder hükümetin başkan vekili olarak, ülkedeki cari işlerin yürütülmesini üstlenmiş; bu arada Ürgüplü de yeni hükümeti kurmak için çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Türkiye’deki seçilmiş siyasiler, Ordu’nun tayin ettiği bir başbakanın ve onun kurduğu hükümetin, ülke yönetiminde söz sahibi olmasını demokratik bulmamaktadırlar. Ayrıca, atama usulüyle oluşturulan bu hükümetlerin, gerçekleştirmek istediği reformları, halkın iradesiyle bağdaştırmamaktadırlar. Bu yüzden de 12 Mart sonrası dönemde, Erim hükümetlerinin gerçekleştirmek istediği reformlara karşı, meclisteki oylamalarda, başta AP olmak üzere seçilmişlerin çoğunluğu ret oyu vermişler, söz konusu hükümetlerin işleyişini büyük ölçüde engellemişlerdir. Ayrıca AP, ulusal basında, yandaşlarını kullanarak, çözümün halkın iradesinden geçtiği doğrultusunda bir beklenti oluşturmaya çalışmıştır. Tüm bunlar ışığında, 12 Mart Muhtırası’yla, yönetimden uzaklaştırılan AP’li seçilmişler, Sunay tarafından başbakan olarak atanmış Ürgüplü’nün, reformları gerçekleştiren değil de ülkeyi erken seçime taşıyan bir hükümet kurmasını talep etmişlerdir. AP’nin isteğinin aksine, Ürgüplü’nün milli bir koalisyon tesis etmede diretmesi üzerine karşıtlar, ülkedeki olayların da etkisiyle, böyle bir koalisyonun kurulması halinde, solun daha da güçleneceği, terör ve tedhişin artacağı yönünde propaganda yapmışlardır. Böylece, bu koalisyonun, basından da izlendiği üzere, 12 Mart’ın ruhuna aykırı olacağı yönünde başlatılan propaganda, Ordu’nun yönlendirilmesiyle, Sunay’ın Ürgüplü’nün listesini reddetmesinin temelini oluşturmuştur. Bu iddia, makalenin savunusudur. Bu bağlamda, makale içinde şu sorular cevaplanmaktadır: Erim hükümetleri neden başarılı olamamıştır?, Sunay, neden görevi Ürgüplü’ye vermiştir?, Ürgüplü, “iş/reform kabinesi” mi “seçim kabinesi” mi kurmak istemiştir?, Ürgüplü’nün hükümeti kurarken karşılaştığı sorunlar nelerdir?, Ürgüplü, hükümeti nasıl kurmuştur? Ürgüplü hükümeti neden reddedilmiştir?, Melen hükümeti neden kabul görmüştür?

Çalışma yürütülürken, 29 Nisan - 16 Mayıs 1972 arasında Cumhuriyet, Milliyet, Vatan, Son Havadis, Akşam, Türkiye, Tercüman, Hürriyet ve Günaydın gazeteleri derinlemesine araştırılmış, çeşitli köşe yazarlarının fikirleri incelenmiştir. Meclis tutanaklarına yansıyanlar da değerlendirilmiştir. Ayrıca dönemin tarihsel ve toplumsal dinamikleri ortaya konulurken, ikinci el kaynaklara da yer yer başvurulmuştur.

Türkiye’nin 1970’lerdeki görünümüne ilişkin sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen çalışmaların azlığına dikkat çeken Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher’in (Barbaros ve Zürcher, 2014: V) tespitinden yola çıkarak, makale, bu dönemle ilgili, Ürgüplü’nün Bakanlar Kurulu’nun neden reddedildiği üzerine derinlemesine bir analiz yapmaktadır. Bu gayeyle, elde edilen kaynaklar, cevaplanmak istenen sorular ve temel sav çerçevesinde, makalede, Ürgüplü’nün başbakan olarak atanmasından, Bakanlar Kurulu listesinin reddedilmesine kadar olan sürecin, dönemin gazetelerinde nasıl tartışıldığı incelenmiştir. Bu bağlamda, görevin Ürgüplü’ye verilmesinin, Ürgüplü’nün hükümetin kurulması esnasındaki çalışmalarının, karşılaştığı güçlüklerin, CHP’nin Ecevitçi

kanadından bakan alıp almaması hususunun ve listesinin reddedilmesinin, gazetelerde nasıl araçsallaştırılarak ülke gündemine sunulduğu da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. Suat Hayri Ürgüplü'ye Hükümeti Kurma Görevinin Verilmesi

Cumhurbaşkanı Sunay, 29 Nisan 1972'de, dönemin kontenjan senatörü Ürgüplü'yü⁶ yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.⁷ Feroz Ahmad'a göre Ürgüplü seçimi, "*Demirel'in ülkeyi seçimlere götüreceği bir hükümete ihtiyaç olduğu görüşünü komutanların kabul ettiğini*" göstermiştir (Ahmad, 2007b: 377). Ürgüplü, görevi alırken, "[...]Tamamıyla Atatürkçü bir hükümet kurma kararındayım. Bu kabine, huzur getirecek kanunları çıkardıktan sonra, inşallah millete, iradesine müracaat ederek seçimi tahakkuk ettirecektir[...]" diyerek seçimi ön plana alan bir hükümet değil de öncelikle reform hükümeti kurmak istediğinin, ilk işaretlerini vermiştir (Günaydın, 30 Nisan 1972: 1; Milliyet, 30 Nisan 1972: 1, 9).

Türkiye, söz konusu dönemde, muhtelif bunalım ve meselelerle karşı karşıya bulunmaktaydı. 12 Mart'ın beraberinde getirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal çıkmazlara, bir de 29 Nisan'dan Ürgüplü'nün listesinin reddedildiği 14 Mayıs 1972'ye kadar geçen süre zarfında yaşanan çeşitli krizler de eklenmişti. Söz konusu on altı gün içinde, ülke gündeminde, Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) İsmet İnönü ile Bülent Ecevit'in genel başkanlık mücadelesi, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmeleri, Jandarma

6 Ürgüplü, 1939 yılında Kayseri'den milletvekili seçilmiştir. 1943-1946 yılları arasında Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapmıştır. 1950 yılında yeniden Kayseri milletvekili olmuştur. 1952 yılında Bonn büyükelçiliğine atanmıştır. 1955 yılında Londra, 1957'de Washington, 1960 yılında da Madrid büyükelçisi olan Ürgüplü, aynı yıl emekliye ayrılmıştır. Ürgüplü, 1961 yılı seçimlerinde AP listesinden Kayseri Bağımsız Senatörü seçilmiştir. Cumhuriyet Senatosu'nun ilk Başkanlığını da yapan Ürgüplü, 1963 Ekim'e kadar bu görevde kalmıştır. Ürgüplü, 16 Şubat 1965'te Başbakanlığa atanmış ve 4'üncü Koalisyon Hükümetini kurmuştur. Ürgüplü'nün başkanlığında 4'üncü Koalisyon Hükümeti, 27 Ekim 1965 tarihine kadar işbaşında kalmıştır (Milliyet, 30 Nisan 1972: 1, 9; Hürriyet, 30 Nisan 1972: 1, 7; Türkiye, 30 Nisan 1972: 1, 7).

7 Ürgüplü'nün ismi, başbakanlık görevi henüz kendisine verilmeden, gazetelerde telaffuz edilmeye başlanmıştır. Kurulacak yeni hükümetin de partiler üstü niteliğini koruyacağı ve kabinenin bu sefer seçilmiş parlamenterlerden oluşacağı dillendirilmiştir (Milliyet, 27 Nisan 1972: 1, 9; Milliyet, 28 Nisan 1972: 1; Türkiye, 29 Nisan 1972: 1, 7; Milliyet, 29 Nisan 1972: 1, 9).

Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken'in suikasta uğraması ve Türk Hava Yolları'na (THY) ait uçağın yolcularıyla birlikte Sofya'ya kaçırılması bulunmaktaydı.

CHP içindeki mücadele sonunda İnönü, 8 Mayıs 1972'de istifa etmiş, Ecevit, 14 Mayıs 1972'de partinin üçüncü genel başkanı olmuştu. Ancak, partide, İnönü yandaşlarının ve Ecevit karşıtlarının, parlamentoda ağırlıklı temsil güçleri bulunmaktaydı. Bu sebeple, CHP içindeki bölünmüşlüğü, kurulacak Ürgüplü hükümetinde de görüş ayrılıklarına yol açacağı ve özellikle oylamalarda yeni krizlere sebebiyet vereceği düşünülmekteydi (Akşam, 01 Mayıs 1972: 7). Partide, Orta'nın Solu politikasına taraftarlarla, statükocu anlayışın isimleri arasında, bir kavga yaşanmaktaydı. CHP içindeki karışıklığın, ülkedeki bunalımı arttırdığı, CHP'nin bir an önce bunalımları giderip memleket sorunlarıyla uğraşması gerektiği düşünülmekteydi (Cumhuriyet, 03 Mayıs 1972: 1, 7).

Parti içindeki dengelerin Ecevit liderliğindeki Ortanın Solu mensuplarına geçmesiyle, ülkedeki "komünizm karşıtları" tarafından önemli bir tehlike olarak görülmekteydi. Örneğin Türkiye gazetesi, ardı ardına yaptığı haberlerde, Ecevit'in liderliğinin, ülkedeki solcuların eylemlerini daha da şiddetlendireceği, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kökenlilerin partiye hâkim olmasıyla, "CHP'nin TİP gibi kızarmaya başlayacağı", böyle giderse, "CHP'nin de TİP gibi kapatılabileceği" propagandasını yapmaktaydı (Türkiye, 02 Mayıs 1972: 1, 7; Türkiye, 10 Mayıs 1972: 7; Türkiye, 11 Mayıs 1972: 7). Gazetenin başka bir haberinde "Komünist emperyalizmin gözü şimdi de aziz yurdumuza dikilmiştir" ifadeleri kullanılmıştı (Türkiye, 09 Mayıs 1972: 1, 7).

Türkiye gazetesi yazarı Gökhan Evliyaoğlu, anılan günlerde, sadece AP'nin, "genel başkanından köydeki temsilcisine kadar huzur içinde olduğunu ve halka güven verdiğini" öne sürmekteydi. Bu bağlamda CHP'yi ise 12 Mart sonrası dönemde, ülkedeki huzursuzlukların kaynağı olarak göstermekte ve kendi içlerindeki çekişmenin, partiyi aşırı sola çekeceğini iddia etmekteydi (Evliyaoğlu, 1972a: 1, 7). Evliyaoğlu, bir başka yazısında, Ecevit'in liderliğinde CHP'nin sola kayacağını yazmaktaydı (Evliyaoğlu, 1972b: 1 ve 7). Türkiye gazetesine göre İnönü ve ekibinin yarattığı "Ortanın Solu", "Frankeştayn" gibi "kendisini besleyenlere saldırmıştı ve şimdi de Türkiye için büyük tehlikeleri bünyesinde barındırmaktaydı" (Türkiye, 09 Mayıs 1972: 7; Evliyaoğlu, 1972ç: 1, 7).

Türkiye'deki sola dönük aleyhte propagandanın bir diğer aktörü Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Alparslan Türkeş'ti. Ona göre "5 bin yıllık şanlı bir tarihe sahip olan Türk ulusu bugünkü kadar elim ve vahim bir tehlikeye düşmemiştir". Türkeş, Ürgüplü'nün koalisyon çalışmalarına istinaden, "felsefesi belli yönü belli, metodu belli bir hükümet kurulmalıdır. Milliyetçi bir

hükümet kurulmalıdır. Devletin güçlenmesi milletin kalkınması için başını rehin koymuş kimselerle hükümet kurulmalıdır. Kuruluş yolu tektir, Türk milliyetçiliğidir” ifadelerini kullanmıştır (Türkiye, 09 Mayıs 1972: 7). Tartışmalara Milli Güven Partisi (MGP) lideri Feyzioğlu da katılmış ve “*solculuk Türkiye’ye zarar verdi*” diyerek, “*milliyetçi yoldan saparak, solcu sloganlar ve boş tekerlemeler ortaya atanlar*” olduğunu ileri sürmüştür (Türkiye, 09 Mayıs 1972: 7).

Ürgüplü’nün hükümeti kurma sürecinde, dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken, Ankara’da silahlı saldırıya uğramıştı (Cumhuriyet, 05 Mayıs 1972: 1). Suikast, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç tarafından kınanmıştı. Tağmaç, olay sonrasında yayınladığı mesajda, “TSK’ya yönelik tertip edildiğini” ileri sürdüğü bu saldırıyı gerçekleştiren dört kişinin, üniversite öğrencisi olmasını ön plana çıkarmıştır (Akşam, 05 Mayıs 1972: 7).⁸ Tağmaç’ın mesajından, ülkedeki şiddetin temel aktörlerinin, sol düşünceli tüm öğrencileri zan altında bırakacak şekilde genişletildiği anlaşılmaktadır.⁹

Bahsedilen on altı gün içinde, aralarında İsmet İnönü’nün oğlu Ömer’in de bulunduğu yolcuları taşıyan Türk Hava Yolları (THY) uçağı da “hava korsanlarınca” kaçırılmıştı (Türkiye, 04 Mayıs 1972: 1; Cumhuriyet, 04 Mayıs 1972: 1). Hava korsanlığı, tedirginliği artırmış ve bunun üzerine dönemin İçişleri Bakanı Ferit Kubat, TBMM’nin 03 Mayıs 1972 günü birleşik oturumunda genel kurula bir sunuş yaparak olay hakkında milletvekillerini bilgilendirme gereği duymuştur (TBMM, 03 Mayıs 1972: 418-419). Korsanlığın sonlandırılmasına kadar Ürgüplü, hükümet kurmakla ilgili temaslarına ara verdiğini açıklamıştır (Akşam, 05 Mayıs 1972: 7; Milliyet, 05 Mayıs 1972: 11). Korsanlar, Gezmiş ve arkadaşlarının derhal serbest bırakılarak, Sofya’ya gönderilmelerini, Türkiye’de işçi sınıfı üzerindeki baskı ve grev yasağının kaldırılmasını, köylünün üç bin liraya kadar olan borcunun silinmesini ve bu isteklerin Türkiye Radyo ve Televizyonu’nun (TRT) haber bültenlerinde okunmasını talep etmişlerdir. Taleplerinin karşılanmaması

8 Mesajın bir bölümü şu şekildedir: “[...]Bütün milleti derinden düşündürecek olan asıl acı gerçek, bu suikastın, Türk milletinin bağrından çıkan ve Atatürk ilkelerine yürekte bağlı olan Silahlı Kuvvetlerine karşı işlenmesi ve yarın, bu memleketi kendilerine emanet edeceğimiz ve büyük fedakârlıklarla yetiştirmeye çalıştığımız üniversite öğrencileri tarafından yapılmış olmasıdır[...].” (Akşam, 06 Mayıs 1972: 7).

9 Tağmaç’ın mesajına karşılık dönemin Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörünün de “*komünist eşkıyaların muhakkak ezilecekleri*” şeklinde bir telgrafla sol eğilimli öğrenciler hususundaki ayrışmayı derinleştirdiği gözlemlenmektedir (Tercüman, 06 Mayıs 1972: 7).

durumunda, uçağı yolcularıyla birlikte havaya uçurmakla tehdit etmişlerdir. Korsanların talepleri hükümet tarafından kesinlikle reddedilmiştir (Akşam, 05 Mayıs 1972, 1). Olay, uçaktaki hiçbir yolcuya zarar verilmeden ve korsanlara herhangi bir taviz verilmeden çözümlenmiştir.

İnönü-Ecevit mücadelesi ve uçak korsanlığı dışında yaşanan diğer bir önemli olay, solun yükselişine karşı Muhtıra destekçilerinin “anti-demokratik uygulamasıydı”. Muhtırayı imzalayanlar, idamlarla solun etkinliğinin azaltılabileceğini düşünmekteydiler ve siyasetçiler de infazları, oylarıyla resmileştirdiler (Akşam, 03 Mayıs 1972: 1, 7). Tabii ki idamlara karşı çıkan milletvekili ve senatörler de bulunmaktaydı.¹⁰ İlerleyen yıllar dikkate alındığında, Gezmiş ve arkadaşlarının 6 Mayıs 1972’de idam edilmelerinin (Vatan, 06 Mayıs 1972: 1; Cumhuriyet, 06 Mayıs 1972: 1; Tercüman, 07 Mayıs 1972: 7) gerginliği azaltmaktan ziyade, artırdığı söylenebilir.

Yukarıdaki olaylar ve yorumlar ışığında, tartışmaların merkezinde, özellikle AP eğilimli, Türkiye ve Son Havadis gazetelerinde “*Komünizmin Türkiye’deki tahribatı ve Ecevit’li CHP’nin ülkeye verebileceği zararlar*” yer almaktaydı. Dolayısıyla böyle düşünenlere göre, Ecevitçi “*solcu*” bakanların, Ürgüplü’nün olası listesinde yer alması hiç de doğru değildi. Kurulacak yeni hükümet, hele böylesine bir ortamda, kesinlikle sol unsurları bünyesinde barındırmamalı, milliyetçi bir çizgide olmalıydı. Ayrıca Eken suikasti sonrasında ve Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın ithamları doğrultusunda, solun, “*iktidarın herhangi bir yerinde konumlanmasının ne kadar yanlış olabileceği*” fikri, halkın zihnine yerleştirilmeye çalışılmaktaydı. Böylesine bir ortamda Ürgüplü’nün kuracağı hükümete, Ecevitçi bir bakan alması ya da almayı teklif etmesi, Ordu tarafından kabul edilemez bir durumdu. Hatta onlara göre, 12 Mart’ın ruhuna aykırıydı.

Söz konusu gelişmelere ilaveten Ürgüplü’nün kurmaya çalıştığı hükümet konusunda karşılaştığı güçlükler, bu bağlamda AP-Demokratik Parti (DP) çekişmesi, pazarlıklar ve mektuplaşmalar gündemin diğer başlıklarını oluşturmuşlardır. Hükümetin kurulmasına yönelik, AP’nin görüşleri doğrultusunda yön vermeye çalışan Son Havadis ve Türkiye gazetelerinde çıkan haberlerin, Ürgüplü’nün bir “*milli koalisyon*” yerine “*AP-CHP (İnönü kanadı) ve MGP’den oluşan bir hükümet kurarak*”, ivedilikle ülkeyi seçimlere götürmesi üzerine temellendiği gözlemlenmektedir. Örneğin Türkiye gazetesinde “*Ürgüplü’ye yapılan hatalı telkinler*” başlıklı bir yazıda, Ürgüplü’nün AP, CHP ve MGP’nin yanı sıra, DP’den, senato kontenjan grubundan ve Milli Birlik Grubu’ndan müteşekkil bir reform kabinesi kurmak

10 Örneğin, Senato, 34 ret oyuna karşılık 111 oyla idam kararını onaylamıştır (Akşam, 03 Mayıs 1972: 1).

istememesi eleştirilmektedir. Buna istinaden “*kamuoyunda hiç desteği bulunmayan sun’i kuruluşlardan birinden parlamentodaki, bir siyasi cemiyetten gelen bu hevese asla itibar etmemelidir*” sözleriyle Ürgüplü uyarılmaya çalışılmış (Türkiye, 02 Mayıs 1972: 1, 7) ve milletin iradesinin merkeze alınması yönünde mesaj vermeye gayret edilmiştir. Anlaşılan o ki, çoğunluk, Ürgüplü’nün atanmasını doğru bulmuş, ancak sonraki süreçte Ürgüplü’nün başta CHP’nin Ecevitçi kanadından isimlerle birlikte DP’yi ve Milli Birlik Grubunu da hükümete katmak isteği çerçevesinde izlediği yöntemi, özellikle AP’nin fikirleri doğrultusunda, Türkiye ve Son Havadis’ten oluşan sol karşıtı basın eleştirmeye başlamıştır. Buna karşılık Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri, Ürgüplü’nün milli koalisyon kurma çabalarını takdir etmiş; Vatan, Tercüman, Günaydın ve Hürriyet ise süreç adına sadece olan biten resmi gelişmeleri vermeyi uygun görmüş, keskin yorumlar yapmamaya özen göstermiştir.

Ürgüplü, Erim hükümetleri kurulmadan önce tarafsız bir başbakanın nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda birtakım açıklamalarda bulunmuş ve kendi görüşlerini aktarmıştır. Bu çerçevede o günkü tespitlerinin, kendi kuracağı ve yöneteceği kabine için de yol gösterici bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. O günkü tavsiyelerinde, bütün partileri bir araya getirmenin, aralarındaki uyumsuzlukları gidermenin önemini vurgulamış; reformların ihmal edilmemesinin altını çizmiş ve geciken reformların Türkiye’deki bunalımın kaynağı olduğunu öne sürmüştür. Abdi İpekçi, Ürgüplü’nün bu düşünceleriyle seçim hükümetinden ziyade bir iş/reform hükümetine yöneleceğini öngörmüş, ancak partileri uzlaştıramaması halinde Erim gibi istifasının da kaçınılmaz olduğunu eklemiştir (İpekçi, 1972b: 1, 11).

Ürgüplü’nün, “kontenjan senatörü” sıfatıyla, “partiler üstü” niteliğinin tartışma götürmeyeceği kabul görmüş ve kendisiyle siyasi partiler arasındaki işbirliğinin verim arz edeceği konusunda beklenti oluşmuştur. Cumhuriyet gazetesi, “*AP iktidarının başarısız sınavının sonucu olduğu iddia edilen 12 Mart Muhtırasının ve taşıdığı hükümlerin bütün geçerliliği ile ortada olmasının bir vakıa olduğu*”, bu nedenle partilere, “*yepyeni bir dönemin müjdeleyicisi Ürgüplü hükümetini*”, yalnız Bakan vererek değil, asıl, getireceği reform kanunlarında desteklemeleri konusunda telkinlerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 01 Mayıs 1972: 2).

Ali Gevgili, Ürgüplü’nün görev için ideal bir isim sayılabileceğini; liberal eğilimli olduğunu, Avrupa Birliği’ne destek verdiğini ve kişisel tutkularını aştığını söylemekteydi (Gevgili, 1987: 561-562). Gevgili’ye göre Ürgüplü, 1970’ler Türkiye’sinde birbirine derinden bağlanan ikili bir görevi yüklenmişti:

“[...]Görevlerinden birisi, AP lideri Demirel’in daha yeni Başbakanın atanmasından önce belirttikleri gibi, Türkiye’de bir geçiş rejimini gerçekleştirmektir. Söz konusu olan şey, 1971 rejiminin yerini 1972 rejiminin almasıdır. Modern kapitalist toplumların ayrı sınıflardan kurulu çoğulcu yapısını tanıyan bir siyaset adamı, öncelikle demokrat olmak zorundadır. Zira demokratik haklar, çoğulcu toplumlarda sosyal ayrılıkların daha az çileli çözümlere vardırılmasını kolaylaştıran araçlardan başka bir şey değildir. Özellikle görüşlerini başka yollardan duyurma gücünü elinde bulundurmaya çalışan sınıflar, toplumsal oluşum sürecine demokratik haklar ve örgütleniş yollarıyla katılırlar. Ürgüplü’nün başbakanlığa atanmasını, ‘demokrasiye inanan herkesi sevindiren bir haber’ diye niteleyen CHP Genel Sekreteri Dr. Kamil Kırıkoğlu aslında Ürgüplü’nün demokrat kişiliğine duyulan güveni de ifade etmiş olmaktadır. Geçiş döneminin en az sarsıntıyla gerçekleştirilmesinde, yeni başbakanın liberal ve demokratik karakteri gerekli sosyal desteklerin kurulmasını sağlayabilecektir[...]” (Gevgili, 1972: 7).

İpekçi de, Ürgüplü’nün 12 Mart Muhtırasının öngördüğü partiler üstü anlayışı temsil edebilecek “*ender*” siyasetçiler arasında yer aldığını, siyasal yaşamında partizanlık yapmadığını, son on yılda üstlendiği Senato Başkanlığı ve Başbakanlık görevlerini başarıyla yürüttüğünü ve tüm bunların neticesinde şimdiki başbakanlığının hiçbir siyasi çevreye veya çıkar grubuna hizmet etmeyeceğini dile getirmiştir. İpekçi tüm bunlara karşılık, Erim’i tüketen güçlüklerin, Ürgüplü’yü de beklediğini, ayrıca kamuoyunda ülkenin sorunlarının çözümü için genç ve enerjik bir başbakan beklentisinin bulunmasının Ürgüplü’nün işini zorlaştıracağını da öne sürmüştür (İpekçi, 1972a: 1 ve 9).

Türkiye gazetesi yazarı Evliyaoğlu’nun, Ürgüplü’nün ataması sonrasındaki ilk yazıları Başbakan’a methiyeler içermekteydi: “*İnce bir tevazu ile süslü üstün kişiliği, demokratik rejime kültürlü bir vatanseverlik ahlakı ile bağlılığı olan bir lider*” sözleriyle övgülerini dile getirmekteydi. Evliyaoğlu, ülkedeki “*komünist yapılanmanın da onun kuracağı hükümet tarafından bertaraf edileceğini*” dile getirmekteydi (Evliyaoğlu, 1972c: 1, 7). Ancak Evliyaoğlu sonraki yazılarında, Ürgüplü’yü, milli bir koalisyon kurmak istemesinde dolayı eleştirmiş, milli bir koalisyonda Ecevit’in yönlendirdiği solun ve AP ile uzlaşma sağlayamayan DP’nin de yer alacağını ve bunun hükümetin ahengini bozacağını ileri sürmüştür. Bu yüzden de Ürgüplü’nün CHP’nin Ecevitçi kanadı ile DP’den uzak durması gerektiği doğrultusunda yazılar kaleme almıştır.

Günaydın Gazetesi yazarı Necati Zincirkıran, Ürgüplü’nün ilk başbakanlığından bu yana geçen yedi yıl süre içinde üç kez enfarktüs krizi

atlatıldığını, bunun bir engel olduğunu ama “*olgun ve adam idare etmesini bilen yumuşak karakterli bir insan olarak*” demokratik hayata geçişte önemli bir rol oynayacağını ifade etmekteydi (Zincirkıran, 1972: 6).

Başka bir yorumda, Ürgüplü'nün başbakanlığının Türkiye'nin mevcut şartlarında en doğru tercih olduğunu vurgulayan İsmail Cem, Ürgüplü'nün gündemde bekleyen sorunları çözümlenecek tecrübe, iyi niyet ve kişiliğe sahip bulunduğunu belirtmiştir (Cem, 1972a: 2).

İş dünyasından da bazı ve önemli isimler Sunay'ın Ürgüplü tercihinin destek vermiştir. Örneğin dönemin Çukurova Elektrik A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Turgut Yeğenağa, Ürgüplü'nün “*istikrarlı bir memleketçilik görüşüyle kendisini geliştirmiş ve mesuliyetli mevkilerde muvaffakiyet göstermiş sayısı pek az*” devlet adamlarından birisi olduğunu vurgulamıştır (Yeğenağa, 1972: 2). Benzer şekilde dönemin Adana Ticaret Odası Başkanı Kazım Köseoğlu da, reform kanunlarının çıkartılması ve demokrasinin yerleşmesi adına gereken tedbirlerin alınması hususunda yeni kurulacak hükümetten umutlu olduğunu bildirmiştir (Köseoğlu, 1972: 6).¹¹

Ürgüplü'nün atamasını liderler de olumlu bulmuştur (Hürriyet, 30 Nisan 1972: 1, 7). Siyasi parti liderleri, “*Ürgüplü'nün, Türkiye'yi içinde bulunduğu dar boğazdan kurtarabileceği ve memleketi selamete seçime götüreceği*” noktasında birleşmişlerdir (Akşam, 02 Mayıs 1972: 1).¹² İnönü, Bozbeyle ve Feyzioğlu, Ürgüplü'nün tecrübesine, Kamil Kırıkoğlu ise yeni başbakanın, demokrasiye olan bağlılığına dikkatleri çekmiştir (Hürriyet, 30 Nisan 1972: 7). CHP'li Ecevit, “*Ürgüplü'nün demokratik ve sosyal hukuk devletine inancını biliyorum. Ürgüplü başkanlığında bir hükümetin ülkesini seçim ortamına süratle ve esenlikle götürebileceğine güvenirim*” demiş; muhalifi CHP'li Kemal Satır da kendisine yardımcı olacaklarını söylemiştir. YTP'li Nihat Doğan, müspet sözleriyle Ürgüplü'yü desteklemiştir. Demirel'in ilk açıklamalarında, diğer liderlerin sözlerinin aksine bürokratik davrandığı, Ürgüplü'yü yerici ya da övücü ifadeler kullanmadığı dikkatleri çekmiştir (Türkiye, 30 Nisan 1972: 7; Milliyet, 30 Nisan 1972: 9). Bu durum, Demirel'in hala Ordu'ya olan küskünlüğünün devam ettiğini göstermekteydi. Buna karşılık yurtdışında Ürgüplü ataması olumlu karşılanmış, dönemin Başbakan Vekili Ferit Melen de

11 Köseoğlu gibi dönemin İzmir Ticaret Odası Başkanı Dünder Soyer de, Ürgüplü'den hükümet programında özel sektöre gerekli önemin verilmesini istemiş ve “*Bu önemin ölçüsü en az ikinci Erim hükümetinin Türk ekonomisi içinde hür teşebbüse verdiği önem derecesinde olmalıdır*” sözlerini sarf etmiştir (Vatan, 02 Mayıs 1972: 1, 5).

12 Akşam gazetesine göre CHP içindeki iki grup ilk defa bir konuda birleşerek, Ürgüplü'nün atamasını doğru bulmuşlardır (Akşam, 02 Mayıs 1972: 1).

Ürgüplü kararını “*gayet isabetli*” olarak bulduğunu açıklamıştır (Türkiye, 30 Nisan 1972: 7).

Ürgüplü, parlamenterlere dayalı bir hükümet kurmak, Atatürkçü bir politika izlemek ve Ordu’nun istediği reformları tamamlayıp ülkeyi seçimleri götürmek koşuluyla başbakanlığa getirilmiştir. Kendisinin göreve layık görülmesinin birden fazla nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, sahip olduğu deneyim büyük rol oynamıştır.¹³ Max Weber (2006: 28)’in “*eskilere dayanan geçerlilikleriyle ve kendilerine saygı duyan insanlara kök salmış alışkanlıkla yüceltilmiş geleneklerin yetkesine*” dayandırmış olduğu geleneksel meşruiyeti düşünüldüğünde, özellikle AP yanlıları, Vecihi Ünal’ın yazılarından da görüleceği üzere, Ürgüplü’ye daha önce 1965 krizini çözdüğü için bir önderlik yüklemiş durumdaydı. Söz konusu destekçiler, 12 Mart 1971 ile oluşan demokrasi açığını, Ürgüplü’nün liderliğinde kurulacak hükümetin bir an önce memleketi seçimlere götürmesiyle kapatabileceğine inanmaktaydılar. Aslında AP’liler için en önemlisi, yeri ve zamanı geldiğinde iktidarı devretmek ve devrilmek hususunda Ürgüplü’nün en doğru isim olmasıydı (Ünal, 1972: 2). Ancak AP’lilerin beklediği, kendilerini destekleyecek Ürgüplü idi, bu yüzden, milli koalisyonla yönelen Ürgüplü’yü, çıkmaza sürükleyen yine AP ve yandaşlarıydı.

Ürgüplü’nün ataması, basında çıkan haber ve köşe yazılarından da görüldüğü üzere AP, CHP’nin Ecevitçi kanadı ve MGP için, “*ülkeyi derhal seçimlere götürmesi gereken doğru kişi*” olarak tereddütsüz kabul edilirken, CHP’nin İnönü kanadı ve DP de Ürgüplü’yü, parlamentonun bütününe kapsayacak kabineyi kurup gereken reformları çıkartabilecek deneyimde bulmaktaydı.

İncelenen gazetelere göre Ürgüplü, dürüstü¹⁴, demokrattı, liberaldi, çağdaş ve Atatürkçüydü. Büyükelçilik döneminde elde ettiği uzlaşmacı kimliği, sorunların çözümü için önem arz etmekteydi. Geniş bir tabanda hükümeti kurmayı düşünmekteydi ve AP-DP arasındaki çekişme, bakanlıklar konusu, seçim mi reform mu tartışmaları, CHP içindeki liderlik yarışı ve mevcut toplumsal gelişmeler engel teşkil etmekteydi. Ayrıca hükümeti kursa bile, başka sorunlarla; örneğin hükümet programı ve/veya güvenoyu alma esnasında da sıkıntılar yaşayabilirdi. Bu yüzden önemli bir süreci yönetmiş; aslında

13 Örneğin Hürriyet gazetesi muhabirinin Ürgüplü’ye “*Türkiye’nin zor zamanlarının başbakanı olarak çıkıyorsunuz*” sorusunu yöneltmesi bu anlamda dikkat çekmektedir (Hürriyet, 30 Nisan 1972: 7).

14 Ürgüplü’nün, 1946 yılında, Gümrük ve Tekel Bakanı iken adı bir yolsuzluk olayına karışınca, kendisini derhal Yüce Divan’a sevk ettirmesi ve soruşturma sonunda beraat etmesi bu anlamda veri olarak kabul edilmiştir (Günaydın, 30 Nisan 1972: 1).

yürüttüğü diplomasi, birçok ön yargının giderilmesine ve halefi Melen'in hükümeti zorlanmadan kurmasına aracılık etmişti. Bu bağlamda Ürgüplü'nün, Türk siyasal yaşamında demokrasiye geçişte, 1965'teki gibi 1972'de de başat rol üstlendiği iddia edilebilir.

B. Ürgüplü'nün Hükümet Kurma Çalışmaları ve Karşılaştığı Engeller

Ürgüplü'nün liderlerle ilk temasında “parlamentoya dayalı kabinenin” genel prensipleri üzerinde durulmuştur. Başbakan adayı, hükümetin “yepyeni ve kendi programı” olacağını iletmiştir. Fakat Ürgüplü'nün, ilk temaslarının ardından, birtakım sorunlarla baş başa kaldığı görülmektedir. Buna göre hükümetin teşkilinde, dört konuda uyuşmazlık yaşanmaktaydı.

Birinci sorun, Ürgüplü'nün dört partiden de kabineye üye istemesi (Akşam, 03 Mayıs 1972: 1, 7) ama AP'nin, özellikle DP'nin hükümete girmesine karşı çıkmasından kaynaklanmaktaydı. AP'ye yakınlığıyla bilinen Son Havadis gazetesine göre, Demirel, hükümetin, aynı masaya oturabilecek partilerden alınacak bakanlardan meydana getirilmesinde ısrar etmekteydi. Son Havadis, DP ile Milli Birlik Grubundan bakan alındığı takdirde AP'nin hükümete girmeyeceğini ve/veya güvenoyu vermeyeceğini ileri sürmekteydi (Son Havadis, 01 Mayıs 1972: 1). Demirel'in bu çekincesi, Ürgüplü'yü oldukça zorladı (Akşam, 02 Mayıs 1972: 1; Cumhuriyet, 02 Mayıs 1972: 7). Ürgüplü'nün, dört partinin yanı sıra Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu ve Milli Birlik Grubu'ndan da bakan olarak ortak bir hükümet kurma çabasını, Akşam gazetesi “*tam bir milli koalisyon*” olarak nitelmiş ve olumlu karşılamıştır (Akşam, 02 Mayıs 1972: 1 ve 7). Bu konuda çıkarmış olduğu zorluklar yüzünden Demirel'in, Cumhuriyet gazetesinde eleştirildiği görülmüş ve AP'nin kendi çıkarlarını Türkiye'ninkinin önünde saydığı izlenimi uyandırdığı aktarılmıştır (Cumhuriyet, 03 Mayıs 1972: 1, 7).

İkinci sorun, bakan tespitinde yaşanmaktaydı. Demirel, AP'den alınacak bakanları mutlaka kendilerinin belirlemesini, hükümette AP'lilerin çoğunluğu teşkil etmesini şart koşmuştur (Akşam, 04 Mayıs 1972: 7).¹⁵ Demirel, kendi ekibini hükümete yerleştirmek isterken, bu durumu, “*avucuna gelen fırsat*” olarak gördüğü öne sürülmüştür (Cumhuriyet, 03 Mayıs 1972: 7). Demirel, ayrıca, dışarıdan bakan alınmasına karşı çıkmıştır. İlave olarak hükümetin

15 Erim, “Günlükler”inde AP-DP anlaşmazlığı ve bakan alımı hususunda şunları söylemektedir: “[...]Bu sabah Ürgüplü geldi. Demirel, DP'den hükümete üye alınmasına itiraz ediyormuş. Ayrıca AP'den alınacak üyelerin birlikte tespitini de istiyormuş[...].” (Erim, 2005: 1030).

icraatından, bakan veren siyasi partilerin sorumlu bulunmamalarını, hükümetin partiler üstü nitelik teşkil ettiğinin programda belirtilmesinin de gerekli olduğunu eklemiştir.¹⁶ Demirel, siyasi partilerin, hükümetin programında yer alacak hususları gerçekleştirmekten uzaklaştığı inancına vardıkları zaman, bakanlarını çekme hakkına sahip bulunması gerektiği ve bu hususta partiler arası bir protokol yapılması üzerinde de durmuştur (Cumhuriyet, 04 Mayıs 1972: 1, 7).

Hükümetin kurulması noktasında üçüncü sorun, yeni hükümetin hedefiyle ilgiliydi. AP ve CHP'nin Ecevit kanadı, Ürgüplü'nün erken seçime gidecek bir hükümeti idare etmesini isterken¹⁷, CHP'nin İnönücü kanadı, DP ve YTP geciken reformları çıkarabilecek, uzun soluklu bir hükümet talebinde bulunmaktaydı. Demirel, yeni hükümet programında erken seçimin yer almasını şart koşmuş ve 12 Mart muhtırasıyla gerçekleştirilmek istenen reformların ancak seçilmiş sivil iradeyle sağlanabileceğini, aşağıdaki sözlerle vurgulamıştır:

“[...]Aradan geçen bir yıllık süre, devlet kesiminin ve halkoyunun köklü reformlar için hazır bulunmadığını göstermiştir. Devlet kuruluşları bir yıl içinde hiçbir konuda esaslı bir reform tasarısı hazırlamaya elverişli bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymuşlardır. Esasen, memleketin ihtiyaç duyduğu köklü reformlar kısa zamanda gerçekleştirilebilecek konular değildir. Çeşitli partilerden, çeşitli görüşlere sahip insanlar arasından alınmış Bakanlarla meydana getirilen hükümetlerin de köklü reformlara girişemeyecekleri, Erim Hükümetlerinin bir yıllık çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu tecrübelerden istifade etmek lazımdır”[...] (Milliyet, 04 Mayıs 1972: 11).

¹⁶ Turan Güneş, Özgür İnsan Dergisi'nin 1972 yılı Aralık sayısında, ismini bizzat vermeden Demirel'e o günlerdeki tavrı dolayısıyla itirazlarını dile getirmekte ve AP'nin “sorumluluk kabul etmemesini” ciddiyetsizlikle suçlamaktadır: “Partilerin, hükümetten sorumlu olmadıklarını söylemeleri de ciddiyetle bağdaşmaz. Hükümetler, eylemlerinden parlamento önünde sorumludur. Parlamento da seçmen önünde sorumludur. Meclis'teki partiler ya yapılan işleri beğeniyorlar, ya da beğenmiyorlar. Beğenmiyorlarsa çoğunluk onu beğenebilir biçime sokmalıdır. Seçimlerde seçmene ne denecek? 'Beğenmiyorduk, ama gene de destekliyorduk' denirse, seçmen, 'Sende hükümet sorumluluğu değil, asıl görev sorumluluğu yok' demez mi? O halde hükümete güvenoyu veren partiler o hükümetin siyasal sorumluluğundan kaçamazlar” (Güneş, 2009: 117).

¹⁷ AP, Ürgüplü'den, 1965'teki gibi, başbakanlığı sembolik olarak idare etmesini, hayati konularda kendi çıkarları doğrultusunda karar alınmasını ve böyle bir zeminde, bir an önce seçimlere gidilmesini istemekteydi (İpekçi, 1972ç: 1).

Ürgüplü'nün seçimlere gitmesinden önce beklenen reformları çıkartmasını bekleyenler, AP ile aynı görüşte değildi. Örneğin, Kemal Aydar, Ürgüplü'nün, görevinin sadece seçimle sınırlandırılmasının hata olabileceğini, böyle bir durumda yeni hükümetin sorunları erteleyebileceğini ileri sürmekte (Aydar, 1972a: 7) ve yeni hükümetin “reform esaslı” olması yönünde belirlenmesi çağrısında bulunmaktaydı (Aydar, 1972b: 1 ve 7). Cihad Baban da Aydar gibi parti liderlerini uzlaşmaya davet etmekte (Baban, 1972a: 2); yurttan “iç savaş”, dışta ise Kıbrıs meselesine atıfta bulunarak, buradaki tehlikeleri işaret etmekte ve bu sorunların çözülememesinin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) giremeyeiştir etken oluşturduğunu yazmaktaydı (Baban, 1972b: 2). Sadi Irmak da reform hükümetinden yanaydı ve tıpkı Aydar ile Baban gibi, ülkenin seçimden daha önemli işleri olduğuna inanmaktaydı. Irmak, önceliğin bir an evvel AET'ye üyelik çalışmalarına verilmesinden yanaydı (Irmak, 1972: 2). Buna karşılık AP'nin görüşleri ekseninde, erken seçim isteyip, milli koalisyon istemeyen çevreler, Ürgüplü'nün AP-MGP ve CHP'nin İnönücü kanadından temsilci olarak en erken sürede genel seçim kararı alması yönünde çağrılarda bulunmaktaydı (Son Havadis, 01 Mayıs 1972: 1).

Dördüncü sorun, CHP içindeki İnönü-Ecevit bölünmesinden kaynaklanmaktaydı. Ecevitçi bakanların hükümete alınması durumunda; güven oylaması esnasında, CHP içindeki İnönü taraftarlarının red oyu verebileceği (Erim, 2006: 1032) ve sonrasında da hükümetin reform kanunlarını çıkarması esnasında aynı ihtilafların tekrardan yaşanması önemli bir tehditti. İpekçi, İnönü sonrası dönemde CHP'nin içinde bir bunalım yaşanacağı ve bunalımdan en çok kurulursa eğer Ürgüplü hükümetinin etkileneceğe dikkat çekmekteydi (İpekçi, 1972d: 1, 9). Bu yüzden Ürgüplü, her iki tarafla da anlaşma zemini yaratmak zorundaydı. Çünkü Tercüman gazetesi, Ürgüplü'nün, AP ile CHP'nin bir arada hükümette yer almasını oldukça önemseydiğini öne sürmekteydi (Tercüman, 08 Mayıs 1972: 7).

Ürgüplü'nün, hükümeti kurma aşamasında ortaya çıkan yukarıdaki dört ihtilafı çözebilme ve geniş tabanlı bir kabine tesis edebilmek için örnek gösterilebilecek bir çalışma yürüttüğü öne sürülebilir. Sunay ile kabine kurma çalışmaları sırasında birden fazla görüşerek kendisini bilgilendirmiştir. Sunay dışında, yüz yüze birçok görüşme gerçekleştirmiş, liderlerle ve liderlere etki edebilecek kanaat önderleriyle buluşmuş¹⁸, sonra da bir mektup diplomasisi

18 Ürgüplü, AP kanadını sisteme dâhil edebilmek için, temasları sırasında dönemin AP Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil'le de görüşmüş, kamuoyu, Çağlayangil'in Ürgüplü'nün eski arkadaşı olması nedeniyle arabuluculuk/uzlaştırıcılık görevini

yürüterek, uzlaşmayı sağlayıp listeyi Cumhurbaşkanına sunmuştur. Eğer Sunay, hükümeti onaylamış olsaydı, Türk siyasal yaşamında, temsil açısından en demokratik hükümet kurulmuş olacaktı.

C. Mektup Diplomasisi

Ürgüplü, yüz yüze görüşmeleri bitirdikten sonra TBMM’de grubu bulunan siyasi parti genel başkanları ile Cumhuriyet Senatosu kontenjan grubu ve Milli Birlik Grubu başkanlarına birer mektup göndermiştir. Mektubunda yeni hükümetin kurulmasıyla ilgili çalışmalarında karşılaştığı güçlüklerden söz etmiş, parti liderlerinden azami anlayış beklediğini ifade etmiş ve dört partiden de bakan alacağı yönünde imada bulunmuştur (Milliyet, 06 Mayıs 1972: 9).¹⁹

Ürgüplü, cevapları beklerken, “*yeni hükümeti kurmak konusunda bir çıkış yolu bulmak*” için dönemin AP Senato Grup Başkanı Ahmet Nusret Tuna, Millet Meclisi Grup Başkanvekilleri Orhan Dengiz ve Ali Naili Erdem ile de bir araya gelmiştir. Ürgüplü, mektup diplomasisini başlatmasından sonra Sunay ile bir kez daha buluşmuştur. Ürgüplü, Sunay’a, parti liderlerine yazdığı mektuptan sonra onlardan gelecek cevaba göre kabine kurma çalışmalarına başlayacağını ve kısa sürede sonuç alacağını umduğunu aktarmıştır (Vatan, 07 Mayıs 1972: 1, 5; Tercüman, 07 Mayıs 1972: 1, 7; Akşam, 07 Mayıs 1972: 1, 7). Ürgüplü hükümeti kurmak için o güne kadar tecrübe ettiklerini şu şekilde açıklamıştır:

“[...]Parti liderleri ve grup yöneticileri ile yaptığım görüşmeleri tamamladım. Parlamentoda tecrübesi olan ve inandığım 40 kadar kişi ile konuştum. Bunun üzerine verdiğim fikirleri ve istekleri bir mektup halinde sayın liderlere gönderdim. Şimdi onlardan gelecek cevapları bekliyorum. Cevap geldikten sonra Kabine kurma safhasına geçebilirim[...]” (Cumhuriyet, 07 Mayıs 1972: 1, 7).

CHP Ortak Grubu Ürgüplü tarafından kurulacak hükümete partinin katılması ve hükümetin desteklenmesine “*oy birliği*” ile karar vermiştir (Vatan,

yerine getirdiğini öne sürmüştür (Cumhuriyet, 04 Mayıs 1972: 1, 7; Akşam, 04 Mayıs 1972: 7).

19 Mektupta Bakanların Atatürkçü olması; her çeşit aşırı ve zararlı ideolojilerden ayrı, ideal taşıyan kişilerden seçilmesi; 12 Mart’ın meşruiyetini koruduğu; Bakan seçiminde ve kontenjan belirlemede Ürgüplü’nün serbest hareket etmesi ve Ürgüplü’nün siyasi kararlarında özgür davranabilmesi gerektiği şeklinde unsurlar yer almıştır (Milliyet, 07 Mayıs 1972: 9). İpekçi (1972c: 11)’ye göre Ürgüplü, gönderdiği bu mektupla, daha önce de değinildiği üzere AP’nin istediği 1965’teki gibi bir hükümeti reddettiğini göstermiştir.

11 Mayıs 1972: 1; Milliyet, 11 Mayıs 1972: 1, 9). CHP'den sonra, DP'li Bozbeyli, MGP'li Feyzioğlu ve YTP'li Nihat Doğan da cevabi mektuplarında, “hükümeti destekleyeceklerini” bildirmişlerdir.

CHP'deki bölünmüşlük nedeniyle, Ortak Grubun yanı sıra, genel sekreter Kırıkoğlu da Ürgüplü'ye bir mektupla cevap vermiştir (Vatan, 12 Mayıs 1972: 1, 5; Cumhuriyet, 12 Mayıs 1972: 1, 7). CHP içindeki anlaşmazlıklar, mektuba verilen olumlu cevaplara rağmen çözülmemiştir. Ürgüplü'nün kuracağı yeni hükümete Ecevitçi senatör ve milletvekillerinden üye alındığı takdirde, Satırcı CHP'li milletvekillerinin “güvenoyu vermeyecekleri” konuşulmuştur (Cumhuriyet, 13 Mayıs 1972: 1).²⁰ Ürgüplü bu uyuşmazlığın çözümü adına, CHP'den istifa eden İnönü'ye bir telgraf göndererek, kurulacak hükümete destek olmasını talep etmiştir (Milliyet, 11 Mayıs 1972: 9).

Mektubu en son yanıtlayan AP Genel İdare Kurulu da, Ürgüplü'nün kuracağı hükümeti desteklemeye karar vermiştir. Ürgüplü'ye yazılan mektupta hükümete Bakan verilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir. AP'nin Demirel ile Erkmen'in imzasını taşıyan cevabında, kabineye alınacak bakanlar için “aralarındaki anlaşmazlığı millet hakemliği yolu ile halletmeye henüz fırsat bulamamış olanları bir araya toplamak suretiyle, ahenk sağlanmanın mümkün olacağını sanmıyorum” denilerek olumlu cevaba bir çekince de konulmuştur (Türkiye, 13 Mayıs 1972: 1 ve 7). Mektupta, “hükümete destek olmanın milli bir vazife olduğu, Marksist ve Leninist örgütlere karşı işbirliği yapılması gerektiği ve ülkede huzurun tesis edilmesi” gerektiğinin altı çizilmiştir (Tercüman, 13 Mayıs 1972: 1 ve 7). “Seçimlere gitmenin milletin hakemliğine gitmek demek olduğunun” özellikle işlendiği mektupta, en geç 1973 Ekim'inde seçimlerin yapılmasının gereği üzerinde durulmuştur (Akşam, 13 Mayıs 1972: 1, 7; Cumhuriyet, 13 Mayıs 1972: 1, 7).

İpekçi, AP'nin verdiği cevabın “zoraki kabul” niteliğini taşıdığını; kamuoyunun gözünde hükümetin kurulmasını engelleyen parti olarak görülmeyi istemedikleri için böyle bir strateji izlediklerini ortaya atmıştır. Bu arada, İpekçi, “ahenk sağlama” konusunda, AP'ye katılmamanın, elde olmadığının da altını çizmiş (İpekçi, 1972f: 1); yine de “sağduyunun” kazandığını ama “sorunların henüz bitmediğini” vurgulamıştır (İpekçi, 1972e: 1 ve 9). Aydar ise sonucun geç de olsa memnunluk verici olduğunu, ancak AP'nin verdiği cevabın genel olarak küskün, kırgın bir üslup taşıdığını ileri sürmüştür (Aydar, 1972c: 1, 7).

²⁰ Tercüman gazetesinin iddiasına göre, Satır, 11 Mayıs 1972'de Sunay ile görüşmüş ve hükümete CHP'den bakan alınmamasını istemiştir (Tercüman, 12 Mayıs 1972: 1, 7).

Cevapların alınmasından sonra Sunay ile bir kez daha görüşen Ürgüplü, hükümeti en kısa zamanda açıklayacağını bildirmiştir (Vatan, 13 Mayıs 1972: 1, 5; Milliyet, 13 Mayıs 1972: 1).

Ç. Kabinenin Reddi ve Hükümeti Kurma Görevi'nin Ferit Melen'e Verilmesi

Ürgüplü, Sunay ile buluşmasının ardından hükümetin kurulmuş olacağını düşünerek, bakanlar kurulu listesini bazı ajanslarla birlikte TRT'ye bildirmiş ve Sunay'ın onayının ertesinde, listenin yayımlanmasını rica etmiştir (Günaydın, 14 Mayıs 1972: 1, 6). Ürgüplü ayrıca, TRT'den bir ekibi evine davet ederek kendi sesinden hükümet listesini açıklamış ve yeni hükümetin memlekete “hayırlı-uğurlu olması” temennisinde bulunan bir demeç vermiştir.²¹ Hatta Vatan Gazetesi, tıpkı Ürgüplü gibi, hükümetin kurulmasından o kadar emindir ki, 14 Mayıs 1972 tarihli gazetesinin sür manşetine “*Ürgüplü kabineyi Sunay'a bildirdi*” başlığını atarken haberin içeriğinde Ürgüplü'nün sunduğu listeyi Sunay'ın “*tasvip ettiğini*” yazmıştır (Vatan, 14 Mayıs 1972: 1).

Hükümetin kurulacağı konusunda herhangi bir tereddüt yokken, 14 Mayıs 1972'de saat 18'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan, Ürgüplü'yle görüşmek için Yabancı Konuklar Köşküne gelmiş ve hükümetle ilgili açıklamaların yayımlanmamasını istemiştir. Alpan, Sunay'ın bu hükümeti 12 Mart Muhtırası ve cari durum şartlarına, bir bütün halinde uygun görmediğini ve onaylamak istemediğini bildirmiştir. Ürgüplü'nün, listesinde ısrar etmesi karşısında Sunay, Ürgüplü'yü hükümeti kurma görevinden azletmiştir (Akşam, 14 Mayıs 1972: 1, 7; Hürriyet, 14 Mayıs 1972: 1; Türkiye, 14 Mayıs 1972: 1, 7; Cumhuriyet, 14 Mayıs 1972: 1, 7; Tercüman, 14 Mayıs 1972: 1, 7). Hemen ardından Sunay, Ürgüplü'ye gönderdiği bir mektupla, şimdiye kadar gösterdiği hizmete teşekkür ettiğini bildirmiştir.²²

21 Ertesi günkü gazetelerin ilk sayfasında hükümetteki bu ani gelişme yer alırken, iç sayfalarda hala hükümetin kurulma çabalarına, Ürgüplü'nün çektiği güçlüklerle ve çözüm yollarına yönelik yazılar yer almıştır. (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1972: 1, 7). Turhan Ilgaz ise hükümetin onaylandığını düşünerek kaleme aldığı yazısında, önemli olanın bundan sonrasını içerdiğini, hükümetin “nasıl olacağından” çok “nasıl yapacağı”nı ifade etmekteydi (Ilgaz, 1972: 5).

22 Ürgüplü'nün reddedilen listesinde 16 yeni bakan bulunmaktaydı (Milliyet, 14 Mayıs 1972: 1). Reddedilen Ürgüplü Kabinesi: Başbakan: Suat Hayri Ürgüplü, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Prof. Turhan Feyzioğlu (MGP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Ali Naili Erdem (AP), Devlet Bakanı: Prof. İlhan Öztrak (Eski Devlet Bakanı), Devlet Bakanı: Mehmet Nafiz Ergeneli (AP), Adalet Bakanı: Zihni Betil (CHP), Milli

Sunay, 1961 Anayasasının 102'nci maddesi gereğince 29 Nisan 1972 günü kendisini hükümeti kurmaya memur ettiğini hatırlatmış, ancak kendisine sunduğu hükümet listesini incelediğini belirterek, bu hükümetin 12 Mart muhtırası ve cari durum şartlarına uygun düşmediğini, bu nedenle hükümet listesini onaylamadığını kaydetmiştir (Milliyet, 14 Mayıs 1972: 1 ve 9). Sunay mektubunun sonunda “29 Nisan 1972 gününden bu yana yaptığınız hizmetler için teşekkür eder, mutluluk ve esenlikler dilerim” demiştir.²³

Ürgüplü, Sunay'ın hükümet listesini reddi üzerine, hükümeti kurma görevinden istifa ettiğini bir mektupla Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne bildirmiş ve mektubun, Cumhurbaşkanınca kabul edildiğini açıklamıştır (Vatan, 15 Mayıs 1972: 5). Ürgüplü, “listesi reddedilen bir Başbakan istifa eder. Ben de onu yaptım” demiştir (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1972: 1). Sunay'ın hükümeti hangi nedenlerle onaylamadığı ayrıntılı açıklanmamıştır.

Hükümetin reddi ile ilgili çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Gevgili, Ecevit yanlısı CHP'li bazı bakanlara yer verilmesinin listenin tepki görmesinde etken olabileceğinin altını çizmekte (Gevgili, 1987: 565), Tercüman gazetesi, Sunay'ın Ürgüplü'nün listesindeki on bakanın değiştirilmesini istediğini²⁴ ve

Savunma Bakanı: Ferit Melen (MGP), İçişleri Bakanı: Nazi Çerezci (AP), Dışişleri Bakanı: Haluk Bayülken (Dışarıdan), Maliye Bakanı: Ziya Müezzinoğlu (Dışarıdan), Milli Eğitim Bakanı: Cevat Önder (DP), Bayındırlık Bakanı: Cihat Bilgehan (AP), Ticaret Bakanı: Naim Talu (Dışarıdan), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Mehmet Yardımcı (AP), Gümrük ve Tekel Bakanı: Haydar Özalp (AP), Tarım Bakanı: Mukadder Öztekin (CHP), Ulaştırma Bakanı: Vedat Önsal (CHP), Çalışma Bakanı: Ali Rıza Uzuner (CHP), Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Mehmet İzmen (Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörü), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Şeref Bakşık (CHP), Turizm Bakanı: Erol Yılmaz Akçal (AP), İmar ve İskân Bakanı: Nurettin Ok (AP), Köyişleri Bakanı: Cemal Tarlan (DP), Orman Bakanı: Salih Tanyeri (CHP) ve Spor Bakanı: İskender Cenap Ege (AP); (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1972: 1).

23 Cumhurbaşkanı Sunay'ın onaylanmak üzere sunulan Bakanlar Kurulu listesini onaylamadan geri çevirmesi, Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaşanmıştır. Bundan önceki en kısa süren hükümet, sadece 15 saat görevde kalarak istifa eden Recep Peker hükümeti olmuştur (Hürriyet, 14 Mayıs 1972: 7). Akşam gazetesi ise Cumhuriyet öncesi Kurtuluş Savaşı yıllarından bir örnek vermiştir. Buna göre, bakanların tek tek TBMM'de seçildiği günlerde, Meclis ve Hükümet Başkanı olan Mustafa Kemal'in, İçişleri Bakanlığına seçilen Nazım Bey'i kabul etmeyerek istifaya zorlaması olayını anımsatmıştır (Akşam, 15 Mayıs 1972: 1 ve 7).

24 Bu isimler arasında Salih Tanyeli, Zihni Betil, Mehmet İzmen, Vedat Önsal, Şeref Bakşık, Mehmet Yardımcı, Cevat Önder, Naci Çerezli gibi isimlerin bulunduğunu iddia etmektedir (Tercüman, 14 Mayıs 1972: 7). Melen'in kurduğu kabinede yukarıda yer alan sekiz isimden, Mehmet İzmen hariç, yedisinin bulunmayışı,

Ürgüplü değişikliği kabul etmeyince istifa etmek zorunda kaldığını öne sürmektedir. Erim (2006: 1032) ve İsmet İnönü (İnönü, 2008: 1243) anılarında, Ürgüplü'nün liste hususunda Sunay ile anlaşmış ancak Ordu'nun kabul etmediğini yazmışlardır. Bunlara ilaveten Ahmad, Demirel ve komutanların, ülkeyi bir genel seçime götürecek kabinede CHP ve DP'nin çok fazla temsil edilmesine itiraz ettiklerine inanıldığını iddia etmektedir. Ona göre, ülke seçime hazırlanırken, böyle bir kabinenin yürümesi güç olabilirdi. Bu yüzden Ürgüplü'den bazı değişiklikler yapılması istenmiş ve Ürgüplü böylesine geç bir saatte bunu yapmayı reddetmiş ve teamülen istifa etmişti (Ahmad, 2007b: 378).

Bu yorumlara karşılık, Tercüman gazetesinde çıkan bir habere göre, Ürgüplü'nün "*redde bazı isimler sebep olmadı*" açıklaması yaptığı da dikkati çekmektedir (Tercüman, 15 Mayıs 1972: 1). Ancak bu açıklamayı yaparken kullandığı aşağıdaki sözler, Ürgüplü'nün listesinde direktmiş olduğu ve geri adım atmamış olduğu izlenimini vermektedir:

"Benim seçtiğim arkadaşların hiçbirini, sivri insanlar olarak telakki etmiyorum, hepsini, parlamentoda kıymetleri ve tecrübeleri ile tanınmış arkadaşlar kanaatine vardığım için onları seçtim ve görevlendirdim"
(Akşam, 15 Mayıs 1972: 1, 7).

Sunay'ın hükümeti kabul etmemesi, AP, MGP ve CHP'nin İnönü kanadına yakın çevreler tarafından olumlu karşılanmıştır. Hürriyet gazetesinde sunulan bir görüş çerçevesinde, Ürgüplü'nün kurduğu hükümetin DP'lileri ve CHP'nin Ecevitçi kanadını memnun ettiği, böyle bir hükümete muhalif olanların zaten güvenoyu vermeyeceği belirtilerek, listenin reddinin "*bir bakıma doğru olduğu*" vurgulanmaktaydı (Hürriyet, 15 Mayıs 1972: 11). Akşam gazetesi, "*iş yapmaktan çok, birbiriyle boğuşacak, reform fikirlerine alerji duyan, memlekette bir cadı kazanı kaynatmaya mütemayil böyle bir ekibin hükümet olarak iş başına getirilmesi gerçekten yersiz olurdu. Cumhurbaşkanı Sayın Sunay, böyle bir hükümeti atamamakla, son derece yerinde bir adım atmıştır*" sözleriyle listenin reddini olumlu göstermeye çalışmıştır (Akşam, 15 Mayıs 1972: 1 ve 7). Yazar Fikret Otyam, "*gerçekçi ve yerinde*" bir davranış olarak gördüğü "ret" kararının "*Türkiye'nin yararına*" olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre "*12 Mart 1971'de bir muhtıra veren, nelerin yapılması gerektiğini açık seçik bir biçimde ortaya koyan Türk Silahlı*

Tercüman'ın savını doğrular nitelik kazanıyor. Hürriyet Gazetesi ise yukarıda sayılan ve Melen kabinesinde kendisine yer bulamayan yedi bakanı eksiksiz olarak tahmin etmiştir (Hürriyet, 14 Mayıs 1972: 7). Buna karşılık dönemin AP Genel Sekreteri Erkmen, redde bazı isimlerin sebep olduğu yönündeki yorumları "tatmin edici" bulmadığını da açıklamıştır (Tercüman, 15 Mayıs 1972: 1, 7).

Kuvvetlerinin de bu ara 'onuru' korunmuştur". Otyam (1972: 7), Ürgüplü kabinesini "*düşman kardeşler*" takımına benzetmiştir.

Ürgüplü'nün listesinin reddi ve görevden çekilmesi konusunda siyasi parti liderleri geniş bir açıklama yapabilmek için olayın aydınlığa çıkmasını beklemek gerektiğini söylemişlerdir. Demirel, "*Siz bir şey biliyor musunuz? Siz ne biliyorsanız biz de onu biliyoruz*" demiş; Kırıkoğlu, zamanı geldiğinde konuşabileceğini bildirmiştir. DP'li Bozbeyli, demokrasinin "*peçesiz*" olduğunu ve olayların "*peçesi sıyrılmadan*" açıklama yapamayacağını, ancak Ürgüplü'nün "*dik duruşundan taviz vermediğini*", kurmak istediği hükümetin hiçbir şahsın veya partinin etiketini taşımayacağı hususunda ısrar ettiğini ve bu yüzden millet gözünde daha da yüceltiğini ifade etmiştir. Erim de olayın sürpriz olduğunu, ancak Ürgüplü'nün listesinin redde sebep olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

[...]Dün sürpriz oldu. Öğleden önce Sunay ile görüştüğümde sonra, 'Kabineyi Cumhurbaşkanı kabul etti' şeklinde demeç veren Ürgüplü, akşam saat 20'de hükümet kurma görevinden alındı. Silahlı Kuvvetler komutanlarının, Bakanlar Kurulu listesini kabul etmedikleri anlaşılıyor. Gerçekten de liste bir acayip. İçinde 12 Mart Muhtırası ile ters düşen insanlar var. Ayrıca, DP'den üç kişi var. Bu üçü öyle seçilmiş ki AP Genel Başkanı kabul edemez, besbelli idi. Üç de Ecevitçi var. Cumhuriyet tarihinde kabineyi kurmaya memur edilen birinin listesinin Cumhurbaşkanı'nca reddi ilk defa oluyor. Duyulduğuna göre Sunay, komutanlara direnecek olmuş. Ağır basmışlar[...]" (Erim, 2006: 1032).

Ürgüplü'nün onaylanmayan listesindeki üç CHP'li bakan adayının, Ecevit'e yakın olması dikkatleri çekmekteydi. Şeref Bakşık, Ecevit ekibinin önde gelen isimlerindendi. Adalet Bakanlığına getirilen Zihni Betil ise Gezmiş ve arkadaşları hakkında mahkeme hükmünün yerine getirilmesini öngören tasarıya hem komisyonda, hem de Senato Genel Kurulunda karşı çıkmıştı. Orman Bakanlığına getirilen Salih Tanyeri de Ecevit'e yakınlığıyla tanınmaktaydı (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1972: 1, 7). Listenin reddinde bu isimlerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Çünkü Bakşık, Betil ve Tanyeri, Melen'in listesinden yer almamışlardır.

Sunay, Ürgüplü'den sonra, yeni kabineyi kurmakla, Melen'i görevlendirmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1972: 1, 7). Melen, hükümete katılmayı kabul eden AP, CHP ve MGP liderleriyle görüşmüş; bu üç parti erken seçim sözü karşılığında (Cumhuriyet, 21 Mayıs 1972: 1, 7) Melen'e destek vereceklerini açıklamışlardır. Melen'in teklifine beklenildiği üzere, DP olumsuz görüş bildirmiştir (Cumhuriyet, 21 Mayıs 1972: 1, 7). Ürgüplü'nün yeni bir hükümet programı tanzim edeceğini bildirmesi karşısında Melen'in, Erim'in programını uygulayacağını açıklaması da (Günaydın, 16 Mayıs 1972: 1, 6),

Ürgüplü'nün Ordu tarafından uygun görülmemesinin nedenlerinden birisi olabilir. Çünkü TSK, yeni bir programı benimsemiyor, belirlenen reformlardan taviz verilmesinden vazgeçilmesin istiyordu.

Çalışmalarının neticelenmesinin ardından Melen kabineyi kurmuş ve Sunay onaylamıştır. Yeni kabinede AP'den 8, CHP'den 5, MGP'den 2, Kontenjan Grubundan 1 ve dışarıdan da 9 üye yer almıştır.²⁵ AP'den Demirel'e karşı olanlardan hiç kimsenin kabineye alınmadığı fark edilmiş, Demirel'e karşı ılımlı muhalefet yapan Erol Yılmaz Akçal ise Bakanlar Kurulundaki yerini korumuştur (Cumhuriyet, 23 Mayıs 1972: 1 ve 7). Sonuçta, “erken seçim” diyen seçilmişler, “seçim hükümeti” kurmayı kabul eden Melen'i desteklemişlerdir.

25 Başbakan Ferit Melen (MGP, Van Senatörü), Devlet Bakanı Doğan Kitaplı (Eski Devlet Bakanı, AP Samsun Milletvekili), Devlet Bakanı İsmail Arar (Eski Milli Eğitim Bakanı, CHP İstanbul Milletvekili), Devlet Bakanı Zeyyat Baykara (Başbakanlık Müsteşarı-Parlamento Dışından), Devlet Bakanı İlhan Öztrak (Eski Devlet Bakanı, Prof. Parlamento Dışından), Adalet Bakanı Fehmi Alpaslan (MGP Artvin Senatörü), Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen (Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü), İçişleri Bakanı Ferit Kubat (Eski İçişleri Bakanı, Parlamento Dışından), Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken (Eski Dışişleri Bakanı, Büyükelçi, Parlamento Dışından), Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu (Ortak Pazar Nezdinde Türkiye Daimi Delegeşi, Büyükelçi, Parlamento Dışından), Milli Eğitim Bakanı Sabahattin Özbek (Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Profesörü, Ticaret Bakanı Naim Talu (Eski Ticaret Bakanı, Parlamento Dışından), Bayındırlık Bakanı Mukadder Öztekin (Eski Bayındırlık Bakanı, CHP Adana Senatörü), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemal Demir (CHP, Bolu Milletvekili), Gümrük ve Tekel Bakanı Haydar Özalp (Eski Tekel Bakanı, AP, Niğde Milletvekili), Tarım Bakanı İlyas Karagöz (Eski Devlet Bakanı, AP Muđla Senatörü), Ulaştırma Bakanı Rıfki Danışman (Eski Ulaştırma Bakanı, AP Erzurum Milletvekili), Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner (Eski Çalışma Bakanı, CHP Trabzon Milletvekili), Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mesut Erez (Eski Sanayi ve Teknoloji Bakanı, AP Kütahya Milletvekili), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Nuri Kodamanođlu, (CHP Niğde Milletvekili), Turizm ve Tanıtma Bakanı Erol Yılmaz Akçal (Eski Turizm ve Tanıtma Bakanı AP-Rize Milletvekili), İmar ve İskân Bakanı Turgut Toker (Eski Bakanlardan, AP Ankara Milletvekili), Köy İşleri Bakanı Prof. Necmi Sönmez (Eski Köy İşleri Bakanı, Parlamento Dışından), Orman Bakanı Prof. Selahattin İnal (Eski Orman Bakanı, Parlamento Dışından), Gençlik ve Spor Bakanı Adnan Karaküçük (Eski Gençlik ve Spor Bakanı, AP Maraş Senatörü); (Cumhuriyet, 23 Mayıs 1972: 1).

Sonuç

27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası yürürlüğe giren 1961 Anayasası, bir öncesine nazaran daha fazla özgürlükçüydü. Anayasanın bu niteliği ve dönemin uluslararası siyasal konjonktürü, Türkiye’de farklı görüşlerin de kendini ifade edebilmesinin ve örgütlenebilmesinin önünü açtı. Bu bağlamda ülkede sol hareketler de gelişmeye ve kendisine taraftar bulmaya başladı. Böylesine bir yükseliş, gelenekçi-liberaller ve Ordu’nun kabul edemeyeceği bir durumdu ve şiddetle bastırılması gerekmekteydi. Ancak 1961 Anayasası, hak ve özgürlükleri sınırlandırmaktan ziyade onların muhafazasını savunan bir yapıdaydı. Bu yüzden AP, mevcut anayasa ile solun sebebiyet verdiğini öne sürdüğü terör ortamını engelleyemeyeceğini sıkça dile getirdi ve Ordu da buna ikna oldu. Ancak Ordu’ya göre solla mücadele, AP ile değil de partiler üstü bir yapıyla ve Ordu’nun fikirlerini içselleştirmiş bir başbakanla yapılmalıydı. Bu yüzden 12 Mart 1972’de TSK, Demirel hükümetine muhtıra verdi.

Muhtıra sonrası partiler üstü hükümet devletçi-seçkinci Erim’e kurduruldu. AP, solun bastırılması hususunda hükümetin aldığı kararları desteklerken köklü reformlara da devamlı surette karşı çıktı. Bir anlamda ikili davranmak suretiyle, Ordu’yu ve Erim hükümetlerini kullandı, işine gelen yasalara “evet” dedi. Böylece AP’ye göre Erim görevini tamamlamış, çünkü anayasa kırılmıştı. İktidarı devralmak zamanı gelmişti. AP’ye göre erken seçime gidilmeliydi ve tabii ki de onun istediği bir partiler üstü yapı ve başbakanla bu tesis edilmeliydi. Nihayetinde Ordu, kısa bir arayıştan sonra, Ürgüplü’nün bunu yapabileceğinde karar kıldı, çünkü 1965’te bunu gerçekleştirebilmişti. Ürgüplü başta herkesin övgüsünü kazandı ancak hükümeti teşkil sırasında hem DP’den hem de CHP’nin Ecevitçi kanadından bakan alacağını; seçimden ziyade reform yapacağını söyleyince AP’yi tedirgin etmiş oldu. Bundan sonra çoğunluk partisi AP, kamuoyundaki destekçilerinde de propagandasıyla, Ordu’yu, böyle bir birlikteliğin, teşkil edilecek hükümetin ahengini bozacağı, ülkeyi sola daha da yaklaştıracığı noktasında etkilemeye çalıştı ve görüldüğü üzere de bunda muvaffak oldu. Nihayetinde Melen hükümeti ardından Talu hükümeti ile istediği gerçekleşti. Ona göre sol nispeten tasfiye edildi, anayasa kırıldı, reformlar yapılmadı ve erken seçimlere gidildi. Ama 12 Mart’ın mağduru aslında AP değil, soldu ve 12 Mart dönemin lideri Ecevit’e faydalar sağlayacaktı.

Birinci Erim hükümetinin 27 üyesinden 14’ü halkın iradesiyle seçilmemişti. İlk bakışta teknokratlar hükümeti, birçoklarına göre övgüye değer ve başarılı olabilirdi. Ama Ersin Kalkan’ın da ifadesiyle “herkes biliyordu ki, eğer süngülerin gölgesi olmasaydı, partiler böyle çabucak uzlaşamazlar, partisinden istifa etmiş bir milletvekilini başbakan olarak atamak da Cumhurbaşkanı’nın aklına bile gelemezdi” (Kalkan, 2001: 8). Söz konusu

hükümete, seçilmiş irade, mecburen destek vermiş ve Erim güvenoyu alabilmişti. Buna rağmen, hükümet, parlamento içinden önemli bir direnişle karşı karşıya kalmış, bekleyen reformlar, bir türlü meclisten çıkamamıştı.

Demirel, muhtelif konuşmalarında, “fikirleri ortaya koyup kararı millete verdirmeliyiz” (Tercüman, 09 Mayıs 1972: 1, 7) ve “vatandaş ne kadar sahip çıkarsa, rejim o kadar güçlü olur” (Tercüman, 15 Mayıs 1972: 1, 7) derken üstü örtülü bir biçimde anti-demokratik hükümetlere karşı gönülsüzlüğünü de dile getirmekteydi. Kendisi, yıllar sonra, “demokratik ilkelerle bağdaşmayan hükümet modellerinin geçerliliği olamaz” şeklindeki beyanıyla, döneme başka bir açıdan da ışık tutmaktaydı (Kalkan, 2001: 8). Ancak Muhtıra’nın görünüşte, AP hükümetine verilmesine rağmen, askerlerin desteklediği hükümetlerin uygulamaları sonunda, özellikle sola karşı mücadelede, Ordu’nun eylemi ile AP’nin genel eğilimleri birbiriyle örtüştü. Bu hükümetler, sola karşı olan ve tepeden inmece yaklaşıma sahip siyasal gruplar tarafından desteklenmekteydi. Bu grupların başında Güven Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin sola karşı olan kesimi gelmekteydi (Kongar, 2010: 175-176). Bu yüzden de solun tasfiyesi için anayasa değişiklikleri bu gruplar tarafından da desteklenmişti. Reformları yapamayan ve parlamentonun baskısına dayanamayan Erim de ikinci hükümet deneyiminden sonra istifa etmiştir.

Erim’in ardından Ürgüplü’nün hükümeti kuracak olması, deneyimi ve tarafsızlığından ötürü olumlu karşılanmıştı. AP, böylece en kısa zamanda, Ürgüplü’nün kuracağı hükümette, kontrolü eline alıp, yapılacak erken seçimlerde, tekrar eski gücüne kavuşabilecekti. Çünkü 1965’te böyle olmuştu. Şimdi de olması gereken, DP’den ve CHP’nin Ecevitçi kanadından üye alınmadan, AP yanlısı, bir bakanlar kurulunun ve seçim odaklı bir hükümet programının hazırlanmasıydı. Demirel, ancak bu şartlarla Ürgüplü’ye destek olacağını ileri sürmekteydi. Çünkü ona göre reformlar, ancak erken seçimler sonrasında oluşacak sivil iradenin inisiyatifi ile gerçekleştirilebilirdi. Ordu ve Sunay ise AP’nin aksine, tüm çevreleri uzlaştırabilecek deneyimli bir başbakanın önderliğinde, parlamentoya dayalı bir kabinenin kurulmasının, reformların tatbiki konusunda yararlı olacağına kanaat getirmişti. Erim’e AP engel olmuş, bu sebeple Ürgüplü tercih edilmişti. AP, Ürgüplü’yü reddedemezdi. CHP’nin İnönü kanadı ile MGP ve DP de Ürgüplü’ye hayır demiyordu. Hatta CHP’de Ecevit yanlıları, ülke erken seçime gidecekse, kendilerinden üye alınmak şartıyla Ürgüplü’nün tarafsızlığına istinaden, bu ismin en doğru tercih olduğunda hem fikirdiler.

Ürgüplü, bu beklentiler ışığında, Türk demokrasisi adına zor olabilecek bir süreci yönetmiş ve bu bağlamda mecliste grubu bulunan dört partiyi de bir amaçta buluşturabilmiştir. Söz konusu dönemde, bu uyumun, şiddetle değil de rıza ile gerçekleşmesine öncülük edecek ve parti lideri olmayan başka bir Türk siyasetçinin bulunmadığını ileri sürmek, iddialı sayılmayabilir. Halefi Melen’in

hükümeti kısa zamanda kurmasının nedeni, Ürgüplü'nün on altı günlük çabalarında aranabilir. Bu manada Ürgüplü'nün, Türk demokrasisinde önemli bir isim olduğu söylenebilir. Ancak tüm çabalarına rağmen, Ürgüplü hükümetinin zaten birçok açıdan “*doğarken ölü*” olduğunu söylemek doğru olabilir. Örneğin Tercüman gazetesinde 15 Mayıs 1972’de yer alan başyazı da buna benzer bir öngöründe bulunmakta, “*daha işin başlangıcında benimsenen modelin bazı sürtüşmeler getireceği*” belirtilmekteydi. Buna rağmen siyasi partiler hükümet kurulması için gereken desteği vermişlerdi (Tercüman, 15 Mayıs 1972: 1). Ancak ortada Bakanlar Kurulu listesinin reddi için muhtelif çekinceler söz konusuydu. Bu bağlamda listenin reddinde AP’nin önemli bir etkisi olmuştur. Çünkü kamuoyundan tepki görmemek üzere, gönülsüzce destek vermek zorunda kaldığı Ürgüplü hükümeti, kendi isteğinin tam tersine, milli bir koalisyondu. Bu yüzden de DP’nin ve Ecevitçi bakanların böyle bir hükümette yer alması, kendileri açısından önemli bir başarısızlık kaynağıydı. Bu yüzden de ülkede solun yükselişi ön plana çıkartılarak, Ecevitçi bakanların kabinede yer almasının, ülkedeki bunalımı artıracacağı, CHP içindeki bölünmüşlüğü reformların önüne geçeceği ve bu durumun 12 Mart ruhuyla bağdaşmayacağı propagandası günlerce yazılı basında yer almıştı. Nihayetinde Ürgüplü’nün listesinde üç tane Ecevitçi bakanın yer alması, Ordu’nun itirazıyla karşılaşmış, Ürgüplü geri adım atmayınca, hükümet onaylanmamıştı. Çünkü Ordu, 12 Mart’ta verdiği muhtıranın arkasında bulunmalıydı, çünkü onlara göre, sol ile mücadele bitmemiş, henüz bunalım sona ermemişti. Bu yüzden kurulacak hükümet, parlamentoya dayalı olsa bile, 12 Mart’ı özümsemiş üyelerden tesis edilmeliydi. Yapılan araştırma esnasında Ürgüplü’nün görüş ve beyanlarında, “12 Mart ruhuna” çok sık atıf yapmadığı da gözlemlenebilir. Buna karşılık Melen, 13 Mayıs 1972’deki Federal Almanya ziyaretinde, Türkiye’de, komünizmin yükselişine dikkat çekmiş, TSK’nın bu bağlamda parlamenter demokrasiyi parçalamak değil kurtarmak adına 12 Mart’ı gerçekleştirdiğini savunmuştur (Türkiye, 14 Mayıs 1972: 7). Ordu ve sol karşıtları için Melen, bu anlamda Ürgüplü’ye göre daha kabul edilebilirdi:

“Melen, sağ kanat devletçi-seçkincileriyle, gelenekçi-liberaller arasındaki tam bir bütünleşmeyi simgelemekteydi. Melen’in başbakan olarak atanmasıyla, 12 Mart Muhtırasının hiç olmazsa dış görünüş bakımından korunmakta olan yansızlığı ve devrimciliği de sona erdi. 12 Mart eylemi ile gelenekçi-liberal cephenin işbirliği Melen hükümeti zamanında bütünüyle gerçekleşti” (Gevgili, 1973: 395-398’den akt. Kongar, 2010: 178).

Ordu ayrıca Ecevit’in, İnönü’nün yerine geçmesiyle birlikte, ülkedeki solun daha da yükseleceğine inanmaktaydı. On altı gün incelendiğinde, bu süre zarfında yaşananlar ve Ürgüplü’nün hükümeti kurma sürecinde, basının solun yükselişi hususunda Ordu’yu daha da endişelendirecek yazıları, Ordu’nun Ürgüplü’nün listesine ön yargılı yaklaşmasında etken oluşturmuş olabilir. Buna

göre eğer, kabinede Ecevitçi üye yer alırsa, hükümete müdahale edilmeli, “göreve başlamadan, işi bitirilmeliydi”. Yoksa 12 Mart anlamını yitirebilirdi. Ayrıca Ürgüplü’nün on altı günlük çalışması sırasında Ordu, hükümet listesi Sunay tarafından onaylansa bile Demirel’in, reformlara destek vermeyeceğini tahmin etmekteydi. Gerçekten de Demirel, erken seçim istemekteydi. Halkın 12 Mart ara rejiminden şikâyetçi olduğunu düşünmekteydi ve kendisinin de bu dönemde mağdur olduğundan hareketle sandıktan yine birinci çıkacağı konusunda emindi. Muhtemelen halkın, indirgemeci bir tutumla, 27 Mayıs’ta olduğu gibi 12 Mart’ın da destekçisi olarak CHP’yi göreceğini düşünmekteydi. Eğer böyle düşünmüşse, Demirel’in bunda yanıldığı söylenebilir. Çünkü Ecevit, 12 Mart’ın kendisi aleyhine yapıldığını ileri sürüp istifa etmişti. Erim kabinesine bakan verilmemesini istemişti. Bir başka deyişle CHP artık tek gruptan oluşmamaktaydı, parti içinde devletçi-seçkinci yapıyı reddeden ve sosyal demokrasiyi savunan Ecevitçi kanat, Ordu’ya ve müdahalelere tamamen karşıydı. Tüm bunlar 14 Ekim 1973’te CHP’yi sandıktan birinci parti olarak çıkarmasını beraberinde getirmişti.

Demirel, ayrıca hükümette DP’yi istememekte; sağdaki ortağını, Adnan Menderes’in DP’sinin mirasçılığından mahrum etmek amacındaydı. Böylece Ürgüplü hükümetinin olası başarısı ve reformlarda başarı sağlaması, DP’nin de var oluşunda itici bir güç olacaktı. Bu çerçevede Ordu, daha güvenoyu sırasında reddedilebilecek bir hükümet listesinin onaylanmasının doğru olmayacağına kanaat getirmişti. Nihayetinde AP, Ordu’nun tayin ettiği bir hükümetin, ülke yönetiminde söz sahibi olmasını ve “*tepeden inme*” reformlarını demokratik bulmadığı konusunda bir propaganda yürütmüş ve Ürgüplü hükümetinin tesis edilmesine, Erim hükümetlerinin işleyişine engel olmuş, Melen hükümetini de erken seçim yolunda desteklemiştir. Seçimler, AP’nin istediği gibi, 14 Ekim 1973’te Naim Talu’nun başbakanlığında yapılmıştır.²⁶ Sonuç olarak, Türk siyasal hayatı bakımından önemli bir kırılma noktası sayılabilecek “milli koalisyon” dönemi başlamadan bitmiştir. Tüm grupların katılımıyla kurulan “gerçek” demokratik bir hükümete, Ürgüplü’nün liderliğinde nasıl işlediği bile görülmeden son verilmesi Türk demokrasisinin bir kaybı olarak görülebilir. Oysa ki reformların icrası noktasında, toplum nezdinde elde edecekleri saygınlık ve geliştirecekleri uzlaşma kültürü, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve 15 Temmuz 2016 hadiselerinin yaşanmamasına bile neden olabilirdi. Bu bağlamda

26 Genel seçim, Anayasa’nın Geçici 12’nci maddesi gereğince 12 Ekim 1973 günü yapılacaktı. Fakat bu tarihin Pazar gününe denk gelmediği anlaşılmıştır. Yeni bir anayasa değişikliği yapılması için gerekli zaman da bulunmadığı için Yüksek Seçim Kurulu’nun 24 sayılı kararıyla, seçim tarihinin tespitinde maddi bir hata olduğu kabul edilmiş ve seçimlerin 14 Ekim 1973 Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir (Armağan, 1979: 227).

Türk siyasi hayatında ve demokrasi kültüründe Ordu'nun sivil iktidara yön vermemesi, kışladan çıkmaması, çoğunluk partisinin de muhalefet partileriyle işbirliği içinde bulunması, düşünce özgürlüklerine saygı duyulması, Türkiye'nin uygar devletler seviyesine yükselmesinde olmazsa olmaz davranışlar olarak büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz (2007a), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları) (Çev. Sedat Cem Karadeli).
- Ahmad, Feroz (2007b), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980* (İstanbul: Hil Yayın) (Çev. Ahmet Fethi).
- Akşam Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Akşin, Sina (2004), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980* (Ankara: İmaj Yayıncılık).
- Armağan, Servet (1978), *1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu* (İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi Yayınları).
- Armağan, Servet (1979), *Türk Esas Teşkilat Hukuku, I. Kitap* (İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi Yayınları).
- Armağan, Servet (1980), *Bugünkü Anayasa Düzeni* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları).
- Ataay, Faruk (2007), *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti* (Ankara: De Ki Yayınları).
- Avcıoğlu, Doğan (1965), "Az gelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele: Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, 4 (111): 8-9.
- Aydar, Kemal (1972a), "Önce İş Kabinesi Olmak Gerek", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1972.
- Aydar, Kemal (1972b), "Ürgüplü'nün Güçlüğü", *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1972.
- Aydar, Kemal (1972c), "AP'nin Cevabı", *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1972.
- Aydın, Zafer (2010), *Kavel 1963: Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü*, 2. Baskı, (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları).
- Baban, Cihad (1972a), "Yeni Hükümet Kurulurken", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1972.
- Baban, Cihad (1972b), "Akıllanmanın Zamanı", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1972.
- Barbaros, Funda R. ve Erik J. Zürcher (2014), *Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye* (Ankara: Efil Yayınevi).
- Cem, İsmail (1972a), "Ürgüplü, Dünya ve Türkiye", *Milliyet*, 2 Mayıs 1972.
- Cem, İsmail (1972b), "Reform mu Seçim mi", *Milliyet*, 10 Mayıs 1972.
- Cumhuriyet Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Dahl, Robert A. (2010), *Demokrasi Üzerine* (Ankara: Phoenix Yayınevi) (Çev. Betül Kadioğlu).

- Erim, Nihat (2005), *Günlükler 1925-1979, Cilt: II* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Haz. Ahmet Demirel).
- Evliyaoğlu, Gökhan (1972a), "AP'nin Uyandırdığı Güven Duygusu", *Türkiye*, 29 Nisan 1972.
- Evliyaoğlu, Gökhan (1972b), "Meşruyet Dışına Çıkmamalı", *Türkiye*, 30 Nisan 1972.
- Evliyaoğlu, Gökhan (1972c), "Ürgüplü Herhalde Muvaffak Olacaktır", *Türkiye*, 1 Mayıs 1972.
- Evliyaoğlu, Gökhan (1972ç), "Vahim Bir Sonuç", *Türkiye*, 9 Mayıs 1972.
- Gevgili, Ali (1972), "Ürgüplü'nün Gündemi", *Milliyet*, 2 Mayıs 1972.
- Gevgili, Ali (1973), *Türkiye'de 1971 Rejimi* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- Gevgili, Ali (1987), *Yükseliş ve Düşüş* (İstanbul: Bağlam Yayınları).
- Gözler, Kemal (2000), *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları).
- Gözler, Kemal (2001), *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi* (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları).
- Gözübüyük, Şeref, A. (2000), *Anayasa Hukuku, Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (Ankara: Turhan Kitabevi).
- Günaydın Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Günday, Metin (2004), *İdare Hukuku* (Ankara: İmaj Yayınevi).
- Güneş, Turan (2009), "Türk Demokrasisinin Analizi", 2. Baskı, Güneş, Hurşit (Der.), (İstanbul: Agora Kitaplığı).
- Heper, Metin (2006), *Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum ve Kültür* (Ankara: Doğu Batı Yayınları).
- Heper, Metin (2010), *Türkiye'de Devlet Geleneği* (Ankara: Doğu Batı Yayınları).
- Hürriyet Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- İlgaz, Turhan (1972), "Ürgüplü Hükümetini Bekleyen Güçlükler", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972.
- İrmak, Sadi (1972), "İş Kabinesi", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1972.
- İnönü, İsmet (2008), *Defterler 1919-1973, Cilt: II* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Haz. Ahmet Demirel).
- İpekçi, Abdi (1972a), "Ürgüplü", *Milliyet*, 30 Nisan 1972.
- İpekçi, Abdi (1972b), "Reformlar Cesaret ile Tatbik Edilmeli", *Milliyet*, 1 Mayıs 1972.
- İpekçi, Abdi (1972c), "Ürgüplü'nün Güçlükleri", *Milliyet*, 2 Mayıs 1972.
- İpekçi, Abdi (1972ç), "Hükümet", *Milliyet*, 8 Mayıs 1972.
- İpekçi, Abdi (1972d), "CHP ve Hükümet", *Milliyet*, 11 Mayıs 1972.
- İpekçi, Abdi (1972e), "Sonunda Sağduyu Hâkim Oldukça", *Milliyet*, 12 Mayıs 1972.
- İpekçi, Abdi (1972f), "AP'nin Kuşkusunu", *Milliyet*, 13 Mayıs 1972.
- Kalkan, Ersin (2001), "Teknokrata Politikacı Çelmesi", *Hürriyet*, 29 Temmuz 2001.
- Karpat, Kemal H. (2012), *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012* (İstanbul: Timaş Yayınları) (Çev. Güneş Ayas).
- Kili, Suna (2007), *Türk Devrim Tarihi*, 11. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- Kili, Suna ve Şeref A. Gözübüyük (1985), *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifak'tan Günümüze* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

- Komsuoğlu, Ayşegül (2008), *Siyasal Yaşamda Bir Lider: Süleyman Demirel* (İstanbul: Bengi Yayınları)
- Kongar, Emre (2010), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 43. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- Köseoğlu, Kazım (1972), *Politik Çatışma Milli Gelişmeyi Engelliyor, Akşam*, 3 Mayıs 1972.
- Lamprinos, Fotos (2008), *Mihri Belli: Kapetan Kemal Yoldaş* (Asi Film).
- Milliyet Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Otyam, Fikret (1972), "Ne Mi Oldu", *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972.
- Özbudun, Ergun (2003), *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller* (İstanbul: Doğan Kitap Yayınları) (Çev. Ali Resul Usul).
- Özdemir, Hikmet (2005), "Siyasal Tarih (1960-1980)", Akşın, Sina (Yay. Yön.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (İstanbul: Cem Yayınevi)
- Sarıdoğan, Neşe (2004), "Bütün Yönleriyle 12 Mart Süreci", *Nokta Dergisi*, 23 (1082): 6-49.
- Son Havadis Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Tercüman Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Turhan, Mehmet (1995), *Siyaset ve Anayasa* (Ankara: Gündoğan Yayınları).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tutanak Dergisi* (1972), C:11, B:11, O:1, 3 Mayıs: 417-478.
- Türkiye Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Weber, Max (2006), *Meslek Olarak Siyaset* (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi) (Çev. Afşar Timuçin ve Mehmet Sert).
- Ünal, Vecihi (1972), "Günün Adamı", *Türkiye*, 3 Mayıs 1972.
- Vatan Gazetesi* (15 Nisan-31 Mayıs 1972).
- Yeğenağa, Turgut (1972), "Ürgüplü'yü Karşılarken Ekonomimiz", *Milliyet*, 10 Mayıs 1972.
- Zincirkıran, Necati (1972), "39'uncu Başbakan", *Günaydın*, 30 Nisan 1972.
- Zürcher, Erik J. (2007), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Zürcher, Erik J. (2014), "Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü ve 70'li Yıllarda Resmi Kemalizm", Barbaros, R. Funda ve Erik Jan Zürcher (Haz.), *Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye* (Ankara: Efil Yayınevi) (Çev. Begüm Yurteri)